İslam İrfanında Velâyet

Dr. Cafer Yusufî

Giriş

İslam kültürü alanında nazarî irfanla biraz aşinalığı olan kimse, velâyetin ondaki yüksek ve anahtar konumundan habersiz değildir. Biz de bu makalede velâyetin İslam irfanındaki yeri ve konumunu açıklamayı hedefliyoruz. Ama irfan alanında nispeten kapsamlı ve sahih bir velâyet tasavvuruna sahip olduğumuz oranda, irfanın bakış açısından ve İslam irfanının otoritelerinin dilinden velâyet, velî, onun rolü ve bu makama ulaşmanın şartları mevzularını açıklamaya mecbur kalacağız. Sonra da toparlayarak velâyetin irfanda nasıl bir ıstılah olduğu ve diğer alanlarla uyumlu olup olmadığı noktasına varacağız.

Velayetin İrfandaki Tanımı

Dr. Seyyid Ca'fer Seccâdî, *İrfan Istılahları ve Deyimleri Sözlüğü* adlı eserinde şöyle yazmaktadır:

> Velâyet, kulun, nefsinden fenâ olmak üzere hakla kıyam etmesidir. İki kısımdır: Bütün mü'minler arasında müşterek olan umumi velâyet. Hakta fenâ olmuş ve onunla beka bulmuş vuslatın sâliklerine mahsus özel velâyet.[1]

Câmî, *Nefâhat*'ta şöyle yazar:

> Velî, kendi halinden fani ve hakkı müşahededе baki olan kimsedir. Kendi nefsinden haberdar değildir. Hak dışındakilerle olursa ahdi ve istikrarı yoktur.[2]

Görüldüğü gibi, bu ıstılahta da yakınlık, kelimenin manasında eksen olarak dikkate alınmıştır. Seccâdî, Kayserî'den şöyle nakleder:

---

1 Dr. Seyyid Ca'fer Seccâdî, *Ferheng-i Lugat-u Istılahât ve Ta'bîrât-i İrfânî*, Neşr-i Tuhuri, 1383, s. 791.

2 Abdurrahman Câmî, *Nefehâtü'l-Üns*, Mehdi Tevhidî'nin editörlüğü ve mukaddimesiyle, 1337, s. 5.

Velâyet, kulun, nefsinden fenâ olmak üzere hakla kıyam etmesidir. İki kısımdır: Bütün mü'minler arasında müşterek olan umumi velâyet. Hakta fenâ olmuş ve onunla beka bulmuş vuslatın sâliklerine mahsus özel velâyet.

Nübüvvetin bâtını velâyettir ve kapsamı nübüvvetten fazladır. Çünkü nübüvvet ve velâyetin her ikisini de kapsar. Enbiyâ, evliyâdır da.[3]

Hücvirî şöyle der:

Tarikat, tasavvuf ve marifetin esası velâyettir. Allah'ın öyle dostları vardır ki, onları kendi dostu ve velâyeti haline getirmiştir. Onlar, mülkün vâlîleridir.[4]

Onun sözünde de velâyetin iki unsuruna işaret edilmiştir: Dostluk ve sorumluluk. Bu ikisi asla velâyetin manasından ayrılmaz.

Molla Sadrâ şöyle der:

Velî, kemale ermiş, fâni olmuş, izmihlal bulmuş, Hakk'ın ekseni olmuş kimsedir.[5]

Ebû Yezîd şöyle der:

Velî, emir ve nehiy altında sabreden kimsedir.[6]

Görüldüğü gibi, kul tarafından itaat ve teslimiyet, velî tarafından da sorumluluk ve liderlik, bu mananın tahakkuk etmesine müdahil unsurlardan telakki edilmiştir.

Seccâdî şöyle yazar:

Sûfîlere göre, Hz. Hakk'ın onun mütevellisi olduğu, onu isyan ve muhalefetten koruduğu, sonunda da kulluk yönünden fenâ ve rabbânî yönden de bekâ mertebesine vâsıl olmuş kimselere velî der.[7]

Ârif-i Kamil İmam Humeynî (r.h.), kavs-i nüzûldeki velâyetin hakikatini beyan ederken şöyle yazar:

---

3 Seyyid Celâleddin Aştiyânî, *Şerh-i Mukaddeme-i Kayserî ber Fusûsü'l-hikem*, Defter-i Tebligât-i İslamî, 1375, s. 45.

4 Ebû Ali b. Osman Hücvîrî, *Keşfü'l-Mahcûb*, Çâp-i Leningrad, 1304 şemsi, s. 268.

5 Dr. Seyyid Ca'fer Seccâdî, *a.g.e.*'den nakille.

6 Abdullah b. Muhammed b. Ali el-Ensârî, *a.g.e.*, c. 5, s. 565; Hücvîrî, *a.g.e.*, s. 270; Muhammed A'lâ b. Alî b. Muhammed Hâmid et-Tehânevî el-Fârûki, *Keşşâfü ıstılâhâti'l-fünûn ve'l-ulûm*, 1258.

7 Dr. Seyyid Ca'fer Seccâdî, *a.g.e.*, s. 793.

> Makamını, kadrini ve mevkiini işittiğin Muhammedî hakikatin Allah'ın ism-i a'zamına hilafeti olan bu hilafet, velâyetin hakikatidir. Çünkü velâyet, kurb veya mahbûbiye ya da tasarruf yahut rubûbiyyet veya niyabet, bütün bu kıymetli işlerin işte bu hilafetle ikame edilmesinden ibarettir. Geriye kalan mertebelerin tamamı bu velâyetin gölgesidir. Muhammediyye'nin ayn-ı sâbitesinin bu velâyet ve hilafeti, velâyet-i ulviyyenin rabbidir. Zira velâyet-i ulviyye Muhammedî hilafetin hakikatiyle emr ve yaratılış neş'esiyle müttehid olmuştur. (Çünkü velâyet-i ulviyye, Muhammediyye hilafetinin tecellisidir ve onun dışında bir şey değildir.)

Merhum İmam, önceki misbahlarda "Hz. Gaybü'l-Guyûb"un taayyününün başlangıcından söz etmiş ve onu "feyz-i akdes" başlığı altında zikretmiştir. Bu feyzin gaybî yönünü tavsif edilebilir görmemiş ve onu, Allah'ın pâk zatıyla müttehid kabul etmiştir. Feyz-i akdesin zuhurunu, bütün sıfat ve isimlerin cem olduğu "ismullâhi'l-a'zam" olarak tarif etmiştir. Bu isim, tecellisini ondan kazanan tüm isim ve sıfatların rabbidir. İsm-i a'zamın zuhuruyla bütün isimler zâhir olur ve bütün sıfatlar görünür hale gelir. Ama a'yân-ı sâbite âleminde bir ayn-ı sâbiteye bağlı her isim ve sıfat, ilmiyye neş'esindedir. Bu yüzden, isim ve sıfatları ortaya çıkaran ism-i a'zamın tecellisindeki *ayn* tekrar edilmekte; ama bu defa ilmiyyenin a'yân-ı sâbitesini zuhur ettirmektedir.

Önce ismullâhi'l-a'zamın, tüm isim ve sıfatların hakikatinin hazreti, başka bir ifadeyle ism-i a'zamın ayn-ı sâbitesi ve ilmen kapsayıcı sureti olan Muhammediyye'nin ayn-ı sâbitini halife seçmesinin sebebi budur. İsm-i a'zamın cilvesi olan Muhammediyye'nin ayn-ı sâbitesinin tecellisinin bereketiyle bütün a'yân-ı sâbite görünür hale gelir. Dolayısıyla insan-ı kâmilin ayn-ı sâbiti, a'yân-ı sâbite neş'esinde ilk zuhur ve sair ilâhî hazinelerin anahtarlarının anahtarıdır.[8]

Yine 48. misbahta şöyle der:

> Mutlak hakikatin nübüvveti (hangi peygamberin özellikle kastedildiği bir yana), gaybü'l-guyûbda olanın izhar edilmesidir. (Elbette ki maksat feyz-i akdes olmalıdır. Çünkü gaybü'l-guyûbda olan, haberi verilip bildirilebilir bir şey değildir ve kimsenin ondan haberi yoktur.) Vâhidiyyet hazretinde, yani isim ve sıfatların tecelli makamında (diğer bir ifadeyle isim ve sıfatların her birinin hissesinin taksimi ile her bir isim ve sıfatın mumunun nübüvvetin hakikati ve haberleri vasıtasıyla yakılmasıyla gerçekleşir) ve bu haberlerde, her bir tezahürün istidadı kriterdir ve her biri, kendi ahdi nispetinde payını alır. (Bu aslında hakiki eğitim ve انبئهم باسمائهم /Onlar isimlerini bildir'in[9] örneğidir.) Haberler de enbâ-i zâtîdir. Öyleyse nübüvvet, hilafet ve velâyet makamının zuhurudur. Hilafet ve velâyet, nübüvvetin bâtınıdır.[10]

Nübüvvetin hakikatini velâyet kabul ettiği görülmektedir. Çünkü nebî, oluş ve yaratılış neş'esinde isim ve sıfatlardan hisse armağan etme sorumluluğunu yüklenmiştir. O hisse de zâtî haberler ve varlığın serpiştirilmesidir. Elbette ki, nübüvvet sadece yaratılış ve oluş

---

8 *A.g.e.*, misbah 33.
9 Bakara, 33.
10 Ruhullah Mûsevî el-Humeynî, *a.g.e.*, misbah 48, s. 38.

âlemiyle sınırlı değildir. Bilakis başka bir neş'ette de zuhuru ve yaratılış rolü vardır. Orada da bâtını yine velâyettir. Nitekim merhum İmam 49. misbahta bu mertebelere işaret etmiştir:

> Haber vermek ve eğitim, varlığın neş'et etmesine, gayb ve şuhûd makamlarına göre muhteliftir ve birtakım makamları vardır. Şu halde her kavmin bir dili vardır ve kendi dilinden başkasıyla peygamber gönderilmemiştir. [11]

Daha sonra nübüvvetin mertebelerini açıklayarak şöyle der:

> Bu cümleden olarak nübüvvetin, tabiat zindanında tutuklu olanlar ve karanlık kabir sahipleri için tabiatı ilan eden birtakım mertebeleri vardır. Nübüvvetin diğer bir mertebesi de din adamları ve mukarreb meleklere aittir. "*Biz tesbih ettik, sonra melekler tesbih etti. Tehlil söyledik, sonra melekler tehlil söyledi*."

Hadisinde bu nübüvvete işaret edilmektedir. Bu nübüvvetin diğer bir mertebesi, a'yân-ı sâbite için Muhammediyye'nin ayn-ı sâbitidir. Bir mertebesi de ism-i a'zam hazretinden, ilmiyyenin vâhidiyyet makamındaki isimler hazretine kadardır. Daha önce de geçtiği üzere, bu nübüvvetin bâtını, yakınlık, mahbûbiyet ve işlerde mutasarrıf manasında velâyetin tüm hal ve mertebeleri kabul edilmiştir.

Merhum İmam (r.h.), aynı kitabın 48. sayfasındaki dipnotta velâyeti çok güzel açıklamaktadır. Şöyle der:

> İftitah duasında İmam-ı Zaman (a.f) için şöyle dua etmekteyiz:
>
> مَكِّنْ لَهُ دينَهُ الَّذي ارْتَضَيْتَهُ لَهُ، اَبْدِلْهُ مِنْ بَعْدِ خَوْفِهِ اَمْناً يَعْبُدُكَ لا يُشْرِكُ بِكَ شَيْئاً
>
> *"Onun için razı olduğun dinini (korumayı) mümkün kıl; korkusunu güvene dönüştür; tâ ki San'a ibadet etsin, hiçbir şeyi San'a şirk koşmasın."*
>
> Bu şekilde dua etmemiz, Allah'ın kullarının velâyet ağacının yaprakları olması nedeniyledir. Yaprak da ağacın süsüdür. Öyleyse velî, kulların terbiyesini tekeffül etmiş kişidir. Bu bakımdan insanların yapması ve terk etmesi onların velîsine ve imamına nispet edilmiş olmaktadır. [12]

Yukarıdaki cümlede İmam'ın güzel benzetmesinden tüm velîlerin kulların terbiyesiyle yükümlü olduğu sonucu çıkmaktadır. Bu, irfandaki velâyetin manasını anlamada etkili olan ve bizim de kastettiğimiz şeydir.

İmam, *Misbâhu'l-Hidâye*'nin ikinci mişkatında (13. nur), mümkün âlemin heyûlâsını, velînin iradesine bağlı ve musahhar kabul eder. Nasıl isterse öyle tasarrufta bulunur. Şöyle der:

> "Mümkün âlemin heyûlâsı" kavramının kullanılmasının yersiz ve hikmetsiz olmadığına dikkat edilmelidir. Çünkü velînin yaptıkları, kabiliyetler miktarıncadır. Burada "heyûlâ"dan

11 *A.g.e.*, misbah 49, s. 38.
12 *A.g.e.*, s. 48, dipnot.

maksat, felsefede konu edilmiş suretin mukabili ilk heyûlâ değildir. Bilakis her kabiliyet sahipliğini kapsamına alır. Bunların arasında ilk heyûlâ tabir edilen ilk madde de vardır. Hatta âlemin kemâlâtının diğer mertebelerindeki hakikat olmayan suretlerin maddesini de kapsar. Mümkün âlemin heyûlâsı soyut şeyleri de kapsamına alır. Çünkü soyut şeyler de insan-ı kâmilden ve Allah'ın velîsinden medet alır. Daha önce değindiğimiz "سبحنا فسبحت الملائک/*Biz tesbih ettik, sonra melekler tesbih etti...*" hadisi buna işaret etmektedir. [13]

Yine İmam, aynı kitapta der ki:

Bu gaybî elçiye ve hakiki velîye ilk iman eden kişi, kâhire-i nuriyye nurlarından ve ilâhî âli kalemlerinden ceberrut beldesinin sakinleriydi. Öyleyse Muhammedî (s.a.a.) velâyet ve hilafet, feyzin yayılmasının ilk zuhuru ve gölgenin uzamasıdır. Nitekim Allah'ın Resûlü (s.a.a.) şöyle buyurmuştur:

"Allah'ın ilk yarattığı şey benim nurumdur." Veya *"…benim ruhumdur."* [14]

Sonra bu şekilde yukarıdan aşağıya nüzul (evliyânın feyz vermesi) devam eder ve hiçbir isyan ve inkâr olmaksızın madde âlemine, maddiyata ve aşağı zeminlerin sakinlerine kadar varır. Bu, velâyetin tüm varlıklara arz edilmesinin manalarından biri sayılmaktadır. [15]

Aynı şekilde sözün devamında şöyle der:

Rivâyette geçtiğine göre bazı varlıklar velâyeti kabul etmekten çekindi. Çekinmeleri isyan değildi. Bilakis kabiliyet ve istidat yoksunluğuydu. Diğer bir ifadeyle rahmâniyyet makamının varlığın armağan ettiği feyzini kabul etmiş; ama arzulanan kemal olan rahîmiyet makamının feyzini kabul etmekten çekinmiştir. Çünkü kapasite ve kabiliyeti yoktu. Öyle olmasa her varlık kendi varlığı kapasitesi miktarınca ve kabiliyeti oranında bâtınî velâyet ve hilafeti kabul ederdi. Bu bâtınî velâyet ve hilafet göklerin ve yerin bütün katmanlarına nüfuz ve sirayet etmiştir ve hepsinde geçerlidir. [16]

Ârif İmam'ın (k.s.) dilinden velâyetin irfandaki manası üzerinde mükemmel biçimde düşünürsek aynı kitabın aklın velâyetiyle ilgili on birinci matla'sına vâkıf oluruz. Orada şöyle der:

Gerçek şu ki, küllî aklın (Muhammedî hakikat) hilafeti, varlığın hakikatlerinde zuhur eden müteal mebdenin halifeliğidir. Küllî aklın nübüvveti de müteal mebdenin kemâlâtının izharı ve bildirilmesi, zülcelâlin cem' hazretinin isim ve sıfatlarının ibrazı ve izharıdır. Küllî aklın velâyeti, gayb ve şuhûdun tüm mertebelerinde tam ve mükemmel nusrettir. Tıpkı insanın nefis ve ruhunun bedeninin uzuvları üzerindeki tasarrufu gibi. Bilakis küllî aklın gayb ve şuhûd âlemi üzerindeki tasarrufu, ruhun beden üzerindeki tasarrufuyla mukayese edilemez. Çünkü küllî akıl, kuvvet ve istidatla hiçbir şekilde karışmadığı, tam tersine salt

13 *A.g.e.*, s. 53.
14 Meclisî, *a.g.e.*, târih-i enbiyâ, hadis 24, c. 15, s. 24.
15 Ruhullah Mûsevî el-Humeynî, *a.g.e.*, nur 17, s. 55.
16 *A.g.e.*, s. 55, nur 17.

ve mutlak fiiliyat olduğundan, hiçbir bakımdan yoksunluk taşımadığından ve onda hiçbir noksanlık bulunmadığından en kuvvetli olacaktır. Hem var olmada, hem var etmede, hem de tasarruf ve yardımda bulunmada. Bu durumda o zâhir olur ve Hak Teâlâ onun zuhuruyla zâhir olur. O bâtındır ve Hak onunla bâtındır.[17]

Çünkü o, Hak Teâlâ'nın ilk tecellisidir. Şöyle ki, bu matla'da görüldüğü üzere, aklın velâyeti, gayb ve şuhûdun bütün mertebelerinde tam tasarruf demektir ve bu tasarruf şu boyutlarda pratiğe dökülür: 1) Var etme, 2) Tasarruf, 3) İmdat veya diğer bir ifadeyle rahmânî rahmetle var etme tasarrufu ve rahîmî rahmetle de kemale erdirme tasarrufu. Velâyet her iki sahaya da sirayet eder ve ikisinde de geçerlidir.

Merhum İmam, Allah Resûlü'nün (s.a.a.) makamını değerlendirirken ilginç bir noktaya dikkat çekerek şöyle der:

Peygamber (s.a.a.) taayyünlerin ilk yaratılışının neş'esindedir. İsm-i a'zama varlıkların en yakınıdır. Diğer isim ve sıfatların imamıdır. Mahlûkatın en üstünü sayılmaktadır. Fakat onun velâyeti bu meselenin de üstündedir. Bu, **دنی و تدلی** şeklinde ifade edilmektedir.

Şöyle der:

Yani o, velâyet makamı bir tarafa bırakıldığında da herkesten üstündü. İlk sâdır ve ilk mahlûk olması nedeniyle zaten her şeyin önündeydi. Ama efdal olması bir yana, muazzam küllî velâyeti, devasa berzah oluşu (mutlak gayb hazreti ile Allah'ın isimleri, sıfatları ve mâsivâsı arasında) ve "**دنی و تدلی**" makamı olarak tabir edilen evla heyûlâsı olması bakımından da hiçbir şeyle mukayese edilebilir değildir. Çünkü bu makamda her şeyi kuşatmaktadır, her şeyin kutbu, ekseni ve çekirdeğidir. Tüm mevcudat, her aydınlık ve her gölge onun vasıtasıyla zâtıyla kaim olabilmiştir.[18]

Görüldüğü gibi, Peygamber'in (s.a.a.) velâyet makamı, onun rahmetini kıyaslanabilir olmanın üstüne çıkarmış ve en mükemmel cevher yapmıştır. O varlık, işte bununla tezyin edilip donanmıştır.

Merhum İmam'ın bu harika açıklamalarıyla kavs-i nüzûlde velâyetin mevkiinin, ruhun bedendeki konumu gibi olduğu açıklık kazanmaktadır. Hatta daha da fazlası, pek çok rivâyetin manası tefsir ve tevil edilmiş olmakta ve aydınlanmaktadır. Merhum İmam, 13. matla'nın devamında Emîrü'l-Mü'minîn'den bir rivâyete değinmiştir. Şöyle buyrulmaktadır:

"كنت مع الانبياء سرا و مع رسول الله جهرا"

"Ben peygamberle gizlide, Resulullah ile aşikâr beraberdim."[19]

17 *A.g.e.*, s. 72, matla 11.
18 *A.g.e.*, s. 75, matla 13.
19 *A.g.e.*, s. 75, matla 13.

Küllî akıl, Muhammedî nur ve hakikat, Ehl-i Beyt (a.s.) yaratılış nizamında parlak tecelliler ve ilk feyiz olduğundan velâyet-i kübrâ onların eliyledir. İlâhî kalemde bireyler için takdir edilmiş istidat kadarıyla varlık ve kemalin feyiz kaynağıdırlar. Sonuç itibariyle velâyet, bu sahada da muhabbetle iç içe girmiş yakınlık, tasarruf ve saltanattan başka bir şey değildir.

Yani diğer peygamberlerle birlikte olmayı kayyûmiyye (ayakta tutma) maiyeti kabul etmiş ve Peygamber'le (s.a.a.) birlikte olmayı da tekavvamiyye (ayağa kaldırma) maiyeti saymıştır. Yani mutlak nübüvvetin hakikati olan ve Emîrü'l-Mü'minîn de onun mazharı olduğu velâyet.

Merhum İmam, velâyet makamına daha da açıklık kazandırmak için aynı matla'nın devamında şöyle der:

> Peygamber'in (s.a.a.) buyurduğu gibi, tüm meleklerin bizim hizmetkârlarımız ve dostlarımızın hizmetkârları olması, tüm âlemin, aralarında ilmî ve amelî kuvvetlerin de yer aldığı bütün parçaları ve detaylarıyla mükemmel velînin ihtiyarında olduğu sözümüzün şahididir. Meleklerin Ehl-i Beyt (a.s.) muhiplerine hizmeti de onun tasarrufu vasıtasıyladır. Tıpkı insanın ruhunun, bedenin bazı uzuvlarını diğer bazılarının hizmetine vermesi gibi.[20]

Ârif, bir başka yerde Ehl-i Beyt'i, varlığın asıl feyzi olan rahmânî rahmetin mazharı kabul eder. Hatta biraz daha ileri gider ve rahmânî rahmetin ta kendisi olduğunu söyler:

> Bunlar, rahmânî rahmetin mazharı olmak bir yana, bilakis rahmânî rahmetin ta kendisidirler. Hatta rahmânî ve rahîmî rahmetin tâbi olduğu ism-i a'zamdırlar.

Beyan edilen şey, çoğunlukla kavs-i nüzûl boyutundaydı. Kavs-i nüzûl derken kastettiğimiz de tüm kâinatın, bu cümleden olarak da isimler, sıfatlar, a'yân-ı sâbite, ceberût ve melekût âlemleri, ism-i a'zam ve feyz-i akdesin tecellisi olan dünyevî âleme kadar her şeyin

20 *A.g.e.*, s. 77.

sudûrudur. Varlıktaki ve kemâlâttaki ilâhî feyizlerin taksim ve tevzii de velâyet sünnetiyle gerçekleşir. Bir şey Mebde-i Müteal'e (celle ismuhu) ne kadar yakın olursa onun velâyeti de o kadar kuvvetli; tasarruf, tevzii ve taksim hakkından hissesi de o kadar fazla olacaktır.

Küllî akıl, Muhammedî nur ve hakikat, Ehl-i Beyt (a.s.) yaratılış nizamında parlak tecelliler ve ilk feyiz olduğundan velâyet-i kübrâ onların eliyledir. İlâhî kalemde bireyler için takdir edilmiş istidat kadarıyla varlık ve kemalin feyiz kaynağıdırlar. Sonuç itibariyle velâyet, bu sahada da muhabbetle iç içe girmiş yakınlık, tasarruf ve saltanattan başka bir şey değildir. Velâyetin burada diğer yerlerden farkı yoktur. Bilakis farklılık onların ilintilerindedir; bazen feyiz vermede, bazen de yardım iletmede. Kimi zaman öğretimde, kimi zaman da yetimin velîsinin fıkhında ve yetimin menfaatini kollamakta. Merhum İmam, aynı kitabın 84. sayfasında velâyeti nübüvvetin bâtını kabul etmiştir. Daha önce buna değinmiştir.

Yükseliş Kavsinde İrfandaki Velâyet

Buraya kadar bahsedilen, varlık nizamında nüzul kavsinde, feyz-i akdesin sudûrunda, rahmânî ve rahîmî rahmetin zuhurunda, Hak subhânehu ve teâlânın kudsî nurlarının tecellisinde velâyetin konumu ve rolü idi. Merhum Allâme, *Kitâbul'l- Velâye*'de[21] onu, "بَدَأَكُمْ تَعُودُونَ"[22] âyetinden iktibasla "بدو" olarak ifade etmiştir. Buradan, tecelli nizamında eksen ve anahtarın velâyet ve velî olduğu anlaşılmaktadır. Kişi Allah'a ne kadar yakınsa rol ona o kadar çok verilmektedir. Feyiz de onun ellerinden daha aşağıdaki mertebelere dağıtılmaktadır.

Şimdi irfanın aslî maksadına işaret edelim. İrfan, insanın Allah'a doğru yükseliş seyridir. Merhum Allâme Tabâtabâî'nin ifadesiyle Allah'a "avdet"i yani dönüşü. Biz de bu seyirde velâyetin rolünü somutlaştırmanın peşindeyiz. Nitekim bu seyirde velâyetin rolü hayli belirgindir. Çünkü hem velâyetin yoludur, hem de velînin rehberi. Velâyetin yolu olması, İslam irfanının, insanın kemalini sadece ve sadece madde âlemine aidiyetten kaynaklanan sınırlamaları ve kayıtları reddetmek olarak değerlendirdiği içindir.

Mebdeye teveccüh ve ona doğru seyir ise üç sahada fenâya ulaşmamız bakımındandır. Fiiller sahasında (fillerde tevhid), varlık nizamında hiçbir fiili Allah'ın fiilinden başka bir şey görmememizdir. Bütün fiilleri onun fiili biliriz ve "مَّا مِن دَآبَّةٍ إِلاَّ هُوَ آخِذٌ بِنَاصِيَتِهَا"[23] şiarını odak noktası görürüz. Sonraki aşamada sıfatlarda tevhide ulaşırız. Bunun anlamı şudur ki, tüm kemal ve cemâl vasıflarını O'nun kemal ve cemâlinde fâni görürüz, O'na ait sayarız. Çünkü O'nun vasıfları sonsuzdur. Sonsuzluk da ikilikle bağdaşmaz. Öyleyse var olan her ilim O'nun ilmidir. Var olan her kudret O'nun kudretidir. Gözlemlenen her cemâl ve güzellik, O'nun cemâl ve güzelliğidir.[24] Bu sahada merhum Allâme'nin ifade ettiğine göre beş vasıfta tevhid ve fenâya ulaşmalıyız.

---

21 Muhammed Hüseyin Tabâtabâî, *Kitâbu'l-Velâye*, tercüme: Sâdık Hasanzâde, 1383, ikinci fasıl, s. 161.
22 A'raf, 29.
23 Hud, 56: "*Yeryüzünde bulunan hiçbir canlı yoktur ki, Allah, onun perçeminden tutmuş olmasın.*"
24 Ruhullah Mûsevî el-Humeynî, *a.g.e.*, s. 80.

Hayat, O'nun hayatıdır. İlim, kudret, işitme ve görme O'ndandır. O'ndan başka kimseyi bu vasıfların sahibi görmemeliyiz. Nitekim fiillerde fâni olmada altı fiilde fenâ ve tevhide ulaşmak gerekir. Bunlar da insanın temel ihtiyaçları olan ve onları temin etmek için çalıştığı hayat, ölüm, sağlık, hastalık, fakirlik ve zenginliktir. Ârif bunların tamamını Allah'tan ve Allah'ta müşâhede eder. Nihayet ârif, kendi yükseliş seyrinde eğer ilâhî yardım elini tuttuysa ve mükemmel velînin elini tutmayı başarabildiyse zâtta fâni olmaya varması mümkündür. Bu da tevhidin en yüksek aşaması ve velâyetin en yakın mertebesidir. Kendisi de bu yolu kat etmiş olan Allâme Tabâtabâî şöyle yazar:

> Sonra Allah'a doğru sülûk içindeki ârif, fiil ve sıfatlarda fenâ olduktan sonra zâtta da fâni olur. Geride isim ve resim kalmaz. Hak subhânehu onların kâim-i makamı olur.

Tevhid Risalesi'nin sonunda şöyle zikredilmiştir:

> Bu makam, herhangi bir lafzı onun için kullanmaktan veya onu ifade etmekten çok daha yüksekte ve çok daha büyüktür. Makam tabiri de zaten mecazîdir. Bu, kapısını Allah'ın, peygamberi Hz. Muhammed'e (s.a.a.) açtığı, ailesinden pâk olanların da ona katıldığı durumlardan biridir.

Allâme daha sonra şöyle der:

> Ben, şu anda da onun ümmetinden evliyânın bu derecede ona katıldığını söylüyorum. Çünkü çok sayıda rivâyet, subhan olan Allah'ın, onların Şiîlerini de uhrevî derecelerde onlara ekleyeceği hakikatine delalet etmektedir.

Merhum Allâme aynı risalede şöyle der:

> Bu sadece Allah subhânehu ve teâlânın evliyâya bağış ve lütuflarının az bir kısmıdır.[25]

Tüm söylenenlerden çıkan sonuç şudur ki, Allah'ın evliyâ ile ilgili bağışlarının en önemlilerinden biri, onları o üç alanda, yani fiiller, sıfatlar ve zât alanlarında fâni yapmaktır. Bunlar, tevhid ve velâyet kavramlarının her ikisiyle de ifade edilir. Daha net söylersek, tevhid, zikredilenlerin her birinde velâyetin bir aşaması için yoldur. Çünkü tevhid, bir tek yapmak demektir ve bu da hakikatlere dair vehmedilen çokluğun, Allah'ın bir tek hakikatinde fâni olmasıdır. Dolayısıyla tevhid, velâyetin yolu ve Allah'a yaklaşmadır. Bu tevhidler ve fenâlardan hangisi hâsıl olmuşsa yakınlık ve velâyetin bir mertebesine ulaşmışız demektir.

Diğer bir ifadeyle velâyetimiz o kadar kemale ermiş sayılır. Anlaşıldığı gibi, velâyetin bütün mertebelerinde bir nokta mahfuzdur. O da Allah'a hakiki yakınlıktan ibarettir. Daha önce velâyetin cevherinin işte bu yakınlık olduğunu söylemiştik. Fakat velâyette muhabbetten kaynaklanan ve ardından sorumluluk, irade ve hâkimiyeti getiren bir yakınlık söz konusudur.

---

25 Muhammed Hüseyin Tabâtabâî, *a.g.e.*, s. 215.

"Allah celle celâluhu şöyle buyurdu: 'Kulumu bana yaklaştıran şeyler arasında en çok hoşuma gideni, ona farz kıldığım şeyleri eda etmesidir. O aynı zamanda nafilelerle de bana yaklaşır. Bu yüzden onu severim. Onu sevdiğimde de işittiği kulağı, gördüğü gözü, konuştuğu dili, tuttuğu eli olurum. Ne zaman bana seslense ona cevap veririm. Benden bir şey talep ederse lütufta bulunurum.'"

Mükemmel âriflerin beyanları dikkate alındığında bir hakikat daha açıklık kazanmış olmaktadır: İrfanda velâyet ne sırf muhabbettir, ne de sırf yakınlık. Bilakis ayrıntılı olarak önceki bölümlerde geçtiği gibi, velâyet irfanda da muhabbetten kaynaklanan yakınlıktır, muhabbetle bir aradadır ve barındırdığı tercih, etkileme, sorumluluk mertebelerine uygunluktan da uzak değildir. *el-Kâfî*'de ve Sadûk'un *Tevhid*'inde geçen bir hadiste İmam Sâdık'tan (a.s.) "فَلَمَّا آسَفُونَا انتَقَمْنَا مِنْهُمْ" [26] (Bizi öfkelendirdiklerinde onlardan intikam aldık) âyet-i şerifesi hakkında şöyle nakledilmiştir:

> "Allah'ın öfkesi, bizim öfkemiz gibi değildir. Aksine Allah, kendisi için, öfkelenen ve rıza gösteren velîler yaratmıştır." [27]

Ama onlar Allah'a öyle yakındırlar ki, öfkeleri ve hoşnutlukları Allah'ın öfkesi ve rızası sayılmaktadır.

---

26 Zuhruf, 55; Zemahşerî, *a.g.e.*, c. 4, s. 259; Muhammed Hüseyin Tabâtabâî, *el-Mîzan fî Tefsîri'l-Kur'an*, c. 18, s. 111.

27 el-Küleynî, *Usûlü'l-Kâfî*, c. 1, s. 144, hadis 6; Şeyh Sadûk, *Tevhid*, hadis 2, 168.

Bütün bunlar bir yana, Allah Kur'an'da nerede çoğul sigasıyla kendisine birtakım işleri nispet ettiyse aslında onlar, Allah'ın, evliyâsına iznini verdiği ve onların eliyle gerçekleştirdiği işlerdir. Mesela; öldürme ve diriltme, rızık verme, kaderi değiştirme gibi. Fakat onlar, fenâ makamına ulaştıklarından fiilleri Allah'ın fiili ve vasıfları Allah'ın vasfı olan evliyâdır. Hatta kendileri bile işin içinde değildir. Ne varsa Allah'ın tecellisidir.

Tabii ki, onlar Allah'ın kendisi değildir, bilakis Allah'ın cemâl ve kemalinin aynalarıdırlar. Allah onların varlığında iradesini tahakkuk ettirir, takdir kalemini oynatır. Bununla, onları Allah görme arasında çok büyük bir fark vardır. Yahut onları Allah'ta fâni görmemiz, müttefekun aleyh hadis olan "kurb-ı nevâfil" hadisinde belirtilen muhtevadan başka bir şey değildir. Hadis farklı ifadelerle, Ehl-i Beyt'ten (a.s.) feyiz talebi şeklinde nakledilmiştir. Bu nakillerden biri, kıymetli *Kâfî* kitabında İmam Muhammed Bâkır'dan (a.s.) şöyle aktarmaktadır:

> "Allah celle celâluhu şöyle buyurdu: 'Kulumu bana yaklaştıran şeyler arasında en çok hoşuma gideni, ona farz kıldığım şeyleri eda etmesidir. O aynı zamanda nafilelerle de bana yaklaşır. Bu yüzden onu severim. Onu sevdiğimde de işittiği kulağı, gördüğü gözü, konuştuğu dili, tuttuğu eli olurum. Ne zaman bana seslense ona cevap veririm. Benden bir şey talep ederse lütufta bulunurum.'" [28]

Âriflerimizin fiil, sıfat ve zât bakımından fâni olmayla kastettiği şey, kurb-ı nevâfil hadisinde bahsedilenden başka bir şey değildir. Dolayısıyla ne ârif görünümlü sûfîlerin vehmine yer vardır, ne de şeriatın zâhirinde kalmış, bir tek adım atamamış, zihninde ürettiği tanrıya ibadet etmiş ve "وَهُمْ عَنِ الْآخِرَةِ هُمْ غَافِلُونَ" [29] olan, hatta "بِلِقَاء رَبِّهِمْ كَافِرُونَ" [30] kabul edilebilecek dindarlığın korku ve ıstırabına!

Görüldüğü gibi İslam irfanında ve Allah'a doğru hareket boyutunda, velâyetten ve Allah'a yakınlıktan bahsedilmektedir. Bu da oldukça ağır üç operasyonla gerçekleşmektedir: Üç alanda tevhid ve fâni olmak. Şimdi irfanın konu ettiği fâni olmak için sülûku, Kur'an'da velâyet bahsinde vardığımız sonuçla, yani tâbi olma, etkilenme, liderlik ve model alma ile mukayese etmemiz yerinde olacaktır. Her ne kadar bu bahsin asıl yeri, neticeye varma kabilinden ele alacağımız son bölüm ise de burada belki sonuç çıkarma şeklinde değil; ama velâyetin irfandaki ıstılâhî anlamını bulma babından ona işaret edeceğiz.

Merhum Allâme Tabâtabâî velâyet risalesinde fenaya mükemmel tâbilik ve yüzde yüz takip manası vermiştir. Şöyle der:

> Fakat mükemmel kemaline ulaşmış kul, dinin usûl ve fürûunun gerektirdiği esasa göre amelî icraya dikkat eder. Şeriata uygun amelî icrada dikkatli olmanın manası, getirdiği her şeyde Peygamber'e (s.a.a.) teslim olmaktan ibarettir. Nitekim Allah Kur'an'da şöyle buyurmuştur:
>
> **"Rabbine yemin olsun ki, aralarındaki tartışma, çekişme ve ihtilaflarda seni hakem yapmadıkça ve sen aralarında hüküm verdiğinde de içlerinde daralma hissetmeyip tam teslim olmadıkça mü'min sayılmazlar."**

---

28 el-Küleynî, *a.g.e.*, c. 2, s. 352, hadis 8.

29 "*…ahiretten ise gafil olanlardır*." Rûm, 7.

30 "*… onlar Rablerine kavuşmayı inkâr edenlerdir*." Secde, 10.

> Birisine teslim olmak, iradesini onun iradesinde fâni yapmak demektir; onun istediğinden başka bir şey istemek ve onun kastettiğinden başka bir şeyi murat etmek değil. Bu da mükemmel ve tam tâbi olmayı gerektirir. [31]

Söylendiği gibi, fâni olmak, mükemmel ve çok yönlü tâbi olmaktır. Merhum Allâme aynı kitapta önce insanın kemalini onun Allah'ın fiilleri, sıfatları ve zâtında fenâ hali olarak tarif eder. Sonra da şunu ilave eder:

> İnsanın, kemale ereceği fenâya en yakın yolu kendi nefsini tanımasıdır. Daha önce kimi beyanlardan, nefsi tanımanın, Allah'tan başkasından yüz çevirme ve Allah'a odaklanma ile hâsıl olacağı sonucunu çıkarmıştık. [32]

> Allah'ın kitabı ve Peygamber'in (s.a.a.) sünnetini inceleyip araştırdığımız, yeterince düşünüp dikkat ettiğimizde bir nokta dikkatimizi çekmektedir. O da şudur: Sevap ve cezada kriter, sevap tarafında Allah'a itaat, ona tâbi olma, onun buyruğuna teslimiyettir. Ceza tarafında ise eksen ve kriter; isyankârlık, itaatsizlik ve inattır. Bu hakikate delilimiz, mesela hata etme, uyku hali veya cahilce kusur gibi masiyetler, hatta büyük günahlar bir kimseden eğer gaflet ve dikkatsizlik yüzünden ve kasıt olmaksızın sâdır oluyorsa hiçbir şekilde cezalandırılmayacaktır. İbadetler de Allah'a yaklaşma, itaat ve teslimiyet kastıyla sâdır olmuyorsa ona sevap verilmeyecektir. Üstün ve güzel ahlakın parçası olan davranışlar (sadaka, Allah'ın yarattıklarına hizmet vs.) gibi Allah'a teslimiyet doğuran fiiller hariç. [33]

Anlaşıldığı kadarıyla merhum Allâme, Allah'a itaat ve teslimiyet ve mükemmel anlamda tâbi olmayı, velâyet ve kulluğa doğru hareket ve fenâ programı olarak tarif etmektedir. Bu da, daha önce velâyetin Kur'anî ıstılahını açıklarken vardığımız sonucun aynısıdır. Dolayısıyla çift taraflı bir bağ olan ve her iki tarafın kendine has halini içeren velâyette ilişkinin taraflarından biri bulunmadığı takdirde velâyet bağı hâsıl olmayacaktır. Koruyucu ve lider manasında velî tarafında gerekli olan, muhabbet içeren yakınlık, sorumluluk ve yardım iletmedir.

Velâyete konu olan anlamında velî tarafında ise yakınlık, muhabbet, itaat ve mutlak teslimiyet yahut hiç değilse etkilenme ve örnek alma vardır. O halde ikisi arasında müşterek olan öğe muhabbet ve yakınlıktır. Üstün tarafa özgü olan, liderlik ve etkilemektir. Diğer tarafla ilgili olan ise tâbi olma, etkilenme ve fâni olmaktır. Tabii ki, Muhyiddîn İbnü'l-Arabî'nin bir başka açıklaması daha vardır. Ona ileride döneceğiz. İbnü'l-Arabî orada her iki tarafta da velâyetin bir tek anlama geldiğini belirtmektedir.

Bu hakikate Kur'an'da, irfan ve sünnette çeşitli ifadelerle değinilmiştir; ama hepsi de aynı hakikati anlatmaktadır. İfade biçimleri farklı farklı olsa da bazen tâbi olma ve itaatten, bazen mutlak teslimiyetten, bazen Allah'a yönelmekten, bazen *fenâfillah*tan, bazen de *sülûk ilallah*tan; öte yandan bazen liderlikten, bazen feyiz vermekten, bazen de fâni ve bâki kılmaktan bahsetse de hepsi ama hepsi velâyette ve onun çeşitli hallerinde hulasa olmaktadır.

---

31 Muhammed Hüseyin Tabâtabâî, *Kitâbu'l-Velâye*, s. 208.
32 *A.g.e.*, s. 178.
33 *A.g.e.*, s. 178.

Söylemeden geçilmemesi gereken bir nokta da şudur: Her türlü takip ve etkilenme hali, fâni olma şeklinde adlandırılmaz. Bilakis tam tâbi olma, mükemmel ve yüzde yüz takip fâni olma adını alır. Dolayısıyla tevellâ fenâ kapsamındadır ve fâni olma, tevellânın sadece bir mertebesidir. Diğer bir ifadeyle, tevellânın zirvesi fenâ olarak adlandırılır. Bu arada irfanın görevinin de umumi bir memuriyet olmadığına, havasla meşgul olduğu ve istidadı olanlarla konuştuğuna dikkat etmek gerekir.

Muhatabı, Allah'a doğru sülûk ve fenâ yeterliliğine sahip olmalıdır. Fakat dinin memuriyeti genele hitap eder. Bu yüzden dinde velâyetten bahsedilmiş, fâni olmaktan söz edilmemiştir. Çünkü velâyet şıkları olan kavram kategorisindendir ve aşağı merhalelerdeki tâbi olmaya da uyumludur. Bununla birlikte fâni olma konusundan da gafil kalmamış ve ehli için ortamı hazırlamıştır. Ama bu sofra herkese açılmamaktadır. Allah'a aşk ve muhabbet yolunda her şeyi terk etmeye hazır olan havasa ait bir sofradır bu. Kabul etmek gerekir ki din, fenâfillah konusunu ihmal etmemiştir. Kurb-ı nevâfil hadisi, *likâullah* ile ilgili âyetler, ilâhî sırlardan bahseden ve bunların yayılmasını yasaklayan hadisler bunun için yeterlidir.

İslam İrfanında Velâyet Makamına Ulaşma

İrfânî metinlerde yapılacak bir araştırma bizi önemli bir noktaya ulaştıracaktır: İrfanın ıstılahında velî, her mü'mine atfedilmez. Elbette ki, şeriatın da bu kullanıma aykırılığı yoktur ve çelişmemektedir. Hatta belki irfanın bu ıstılahı ışıltılı şeriattan aldığı da söylenebilir. Buna göre velî, esfâr-ı erba'a ve dört mânevî yolculuktan en azından birincisini tamamlamış olan kimsedir. Merhum İmam Humeyni, çok kıymetli *Misbâhu'l-Hidâye* kitabının 87. sayfasında dokuzuncu *vemiz* başlığı altında, Ağa Muhammed Rıza Kumşeî'nin mânevî erba'ayı açıklamak için tedvin ettiği *Velâyet* kitabından şöyle nakleder:

> Meşayihimizin şeyhi şöyle yazmıştır: Birinci sefer, halktan Allah'a doğru yolculuktur. Bu seferde sâlik zulmânî hicapları bir kenara atar. Bu hicaplar üç asli gruptur:
>
> 1. Karanlık nefsî hicaplar.
> 2. Akılcı nuranî hicaplar.
> 3. Ruhanî nurlu hicaplar.
>
> Sâlik bu hicapları bir kenara attığında Hakk'ın cemâlini müşâhede edecek ve kendi zâtından da fâni olacaktır. Bu, fenâ makamıdır. Sır, gizli saklı ve en gizli buradadır. Birinci sefer (yolculuk) bu şekilde tamamlanır ve sâlikin varlığı, hakkânî varlık olarak Allah'a kavuşur. Bu makamda o, mahv halini yaşamaktadır ve kendisinden şathiyyât sâdır olması mümkündür. Bu makamda eğer ilâhî inayet elini tutarsa yaşadığı mahviyet üzerinden kalkar ve kulluğunu ikrar eder. Bu, rubûbiyyetten başını çıkardıktan sonradır.

Ardından şöyle der:

> Sonra birinci sefer tamamlandığında ikinci sefere başlar. O da Hak ile birlikte Hak'tan Hakk'a yolculuktur. Hak'la birlikte yolculuk yapması, sâlikin birinci seferi tamamladığı

Birinci sefer, halktan Allah'a doğru yolculuktur. Bu seferde sâlik zulmânî hicapları bir kenara atar. Bu hicaplar üç asli gruptur:

1. Karanlık nefsî hicaplar.

2. Akılcı nuranî hicaplar.

3. Ruhanî nurlu hicaplar.

Sâlik bu hicapları bir kenara attığında Hakk'ın cemâlini müşâhede edecek ve kendi zâtından da fâni olacaktır. Bu, fenâ makamıdır.

bu aşamada velâyete ulaşmıştır ve o, artık Allah'ın velîsidir. O'ndan ayrı değildir, varlığı hakkânî bir varlıktır ve Hakk'a vâsıl olmuştur. Sonra kemâlâta doğru yolculuk ve ilâhî isimlerin tamamını maksat bilmek olan sefere başlar. Allah'ın onun açısından yarar görmediği ve ona ifşa etmediği sırlar hariç.[34]

Bu seferin neticesi, sâlikin velâyetinin tamamına ermesi ve kemal bulmasıdır. Bu seferinde mükemmel velî olacak; zât, sıfat ve fiilleri Allah'ın zât, sıfat ve fiillerinde fenâya ulaşacaktır. Bu seferde ulaştığı fenâ seviyesi, birinci seferde elde ettiğinden daha yukarıya erişecektir. Çünkü bu aşamada fâni olmasında da fâni olur. Bu makama irfan ıstılahında "ahfâ", en

34 Ruhullah Mûsevî el-Humeynî, *a.g.e.*, s. 87, dokuzuncu feyz, Ağa Muhammed Rıza Kumşeî'nin *Kitâbu'l-Velâye*'sinden nakil.

gizli denir. Burada velâyet dairesi tamamlanmış ve kemale ermiş, ikinci sefer son bulmuştur. Artık üçüncü sefere başlayabilir. [35]

Görüldüğü gibi, sâlik, birinci seferi tamamlamakla artık Allah'ın evliyâsı sayılmaktadır. Bu velâyet nihayet kemal derecesine ulaştığında ikinci seferi de gerçekleştirmiş demektir. Merhum İmam Humeynî, aynı kitabın onuncu *vemiz*inde ilk bakışta fâni olma halini ikinci seferde değerlendirerek şöyle buyurmaktadır:

> Bu iki seferde eğer sâlikin enâniyetinden bir şey kaldıysa şeytanı aşikâr olmuş demektir ve ona rubûbiyyet vesvesesi veriyordur. Şathiyyât buradan kaynaklanır. Küfür içeren sözlerin sâlikin dilinden dökülmesi demek olan şath ve şathiyyât, sâlikin ve sülûkun noksan olmasındandır. Bunun sebebi de varlığında benlik ve bencilliğin bâki kalmasıdır. Mürşid ve üstada ihtiyaç duyulmasının nedeni de işte budur. [36]

İmam, aynı kitapta tevhidin erkânını dört olarak tarif etmiştir. Bu erkândan her birinin de fenâ bahsi gibi üç derecesi vardır. Nitekim mutlak fenâ üç aşama kabul edilmiştir: Fiiller, sıfatlar ve zâtta fâni olmak. Bu fenâ, tevhidin dört rüknün her bir aşamasında amele dökülmelidir ki, birinci ve ikinci sefer gerçekleşebilsin. İmam'ın açıklamalarının çok yararlı olacağı düşüncesiyle kendisinin buyurduğu noktaları özetle aktaracağız.

İslam İrfanında Tevhidin Erkânı

1. Rükûn: Tahmîd Rüknü

Tahmîd (övmek), tevhidin ilk rüknüdür. Tahmîd, fiillerde tevhide dönüktür. Elbette ki, rükûnlerin tamamında üç aşama ve derece vardır. Değindiğimiz gibi, biri zâhirdir, diğer iki tanesi ise bâtındır ve tevhidin rüknünde gizlidir. Zâhir olan tahmîd, fiillerde tevhiddir. Sıfatlarda ve zâtta tevhid ise gizlidir. Bu tevhidde sâlikin görevi ve maksadı, tafsilatlı armağanların tamamını Allah'ın mutlak lütfu olarak görmek ve O'na hamd etmektir. Tüm hamd ve övgüyü Allah'a mahsus kıldığında bütün lütuf ve güzelliklerin O'ndan geldiğini görecektir. Bu, Allah'ın mutlak meşîetinin ta kendisi tafsilatlı lütufları ilâhî mutlak armağanın tecellisi görmesini sağlayan, fiillerde tevhidden başka bir şey değildir. Mutlak meşîet de *zi'l-vecih*te fâni *vechullah*tır. Hamd ettiğimizde zâhir olan, fiillere hamddır. Ama fiillerin ardında bu lütufların menşei olan O'nun sıfatları vardır. Dolayısıyla bir vasıtayla sıfatlara da hamd etmiş olmaktayız. Sıfatlar zâtın tecellileridir. Öyleyse zâta da hamd etmiş oluyoruz. Bu, tevhidin ilk rüknüdür ve bu şekilde hamd edenler O'nda fâni olmaya varmaktadır.

2. Rükûn: Tehlîl

Tehlîlle peşine düştüğümüz, tevhidin zâhirî sıfatlarda tevhiddir. Bâtını ise zât ve fiilde tevhiddir. Bu makamda sâlik, bütün cemâl, kemal, güzellik ve kıymeti Hz. Hakk'ın

---

35 Ağa Muhammed Kumşeî, *Risale fî Tahkîki'l-Esfâri'l-Erbaa* (Molla Sadrâ'nın eserine şerh olarak *Hidâye* kitabının hamişinde basılmıştır.)

36 Ruhullah Mûsevî el-Humeynî, *a.g.e.*, s. 88.

cemâl, kemal, güzellik ve kıymeti olarak görür. Çünkü ulûhiyyeti reddediyor ve kemâlât, güzellik, cemâl ve kıymetin tamamının Hak subhânehu ve teâlânın güzellik, cemâl ve kemâlâtında izmihlale uğradığını, var olan her güzelliğin O'nun tecellilerinden biri olduğunu izhar ediyoruz. İşte burada başımızı O'nun güzelliği karşısında tazimle eğiyor ve sadece O'nu ulûhiyyetle övüp yüceltiyoruz. Güzel fiilleri ve güzel sıfatları, kıymet ve cemali itiraf etmenin ötesinde zâtın güzelliği gizlidir. Tehîilde tevhid, vasıtayla fiilde tevhid ve zâtta tevhide de dönüktür.

3. Rükûn: Tekbir

Tekbir makamı ve rüknü, zâtta tevhide dönüktür. Çünkü tekbirin manasını açıklarken rivâyette şöyle denmiştir:

"اكبر من ان يوصف/*Vasfedilir olmaktan daha büyük*."

Bu, nesnelerden daha büyük anlamında değildir. Tavsife sığmayan, zâttır. Zira O'nun vasıflarını ihlâslı mü'minler dile getirebilir. Fakat zâtının niteliğinden hayranlık içindedirler. Sadece Allahu Ekber deyip bu aşamayı geçerler. Bu rükûn diğer zâtları reddetmeye, bir tek ve pâk zâtı ispatlamaya dönük olduğunda doğal olarak başkalarından sıfat ve fiilleri de reddetmiş olmaktadır. Çünkü O'ndan başka zâtın olmadığı yerde, O'nun sıfat ve fiillerinden başka sıfat ve fiil de bulunmayacaktır.

4. Rükûn: Tesbih

Dördüncü rükûn, önceki üç tevhidden tenzih makamıdır. Çünkü önceki rükünlerde bir şekilde kesret şaibesi vardı. Allah'ın fiil, sıfat ve zâtında fâni de olsak bir fiil, sıfat ve zâta aidiyet söz konusuydu. Zira fiil tevhidinde her fiili, Allah'ın fiilinin tecellisi ve zuhuru kabul ediyorduk ve bundan tenzih de başkalarının fiilini görmemekti. Sıfatlarda tevhidde bütün sıfatları O'nun sıfatlarında yok ediyor ve O'nun sıfatlarının tecellisi sayıyorduk. Tenzih makamında O'nun sıfatından başka hiçbir sıfatı görmemekti. Zât tevhidinde maksat, zâtları O'nun pâk zâtında izmihlale uğratmak, bundan tenzih ise O'ndan başka bir zât görmemekti. Allah'ın inniyyet ve hüviyetinden başka bir inniyet ve hüviyet ve varlığın söz konusu olmamasıdır. Böylece O'na teveccüh düşüncesinde olacak, sadece 'subhânallah' diyecek ve O'nu her türlü kesret şaibesinden pâk ve münezzeh bileceğiz.

Merhum İmam, dört tevhid ve onların üç derecesinden sonra bir aşama daha bulunduğunu düşünmektedir. O da "tevhidde teveğğul" şeklinde ifade ettiği merhaledir. Bu aşama, önceki dört merhale ve erkânın toplamının neticesidir. Bu aşamada ârif herhangi bir fiil ve sıfat müşâhede etmez.[37] Hatta Allah'tan ve O'nun berzahından başkasına gözünü dikmemiştir. O'ndan başka hiçbir şeyi görmez. Rivâyetlerde geçen "يا من هو يا ليس الا هو" veya "يا هو يا من لا هو" veya "الا هو" ifadeleri bu tevhidle ilgilidir.

[37] *A.g.e.*, s. 79-80.

Allah'a doğru seyir ve fenâ halinin ayrıntısı buydu ve neticesi fenânın hâsıl olmasından itibaren olan tevhid ise velâyettir. Velâyet kemale erdiğinde, merhum İmam'ın daha önceki beyanında geçtiği gibi, mümkün âlemin heyûlâsı velînin elinde olacaktır. O irade ettiğinde iradesi Allah'ın iradesidir. Ehl-i Beyt'in (a.s.) rivâyetine göre hayy ve kayyûm olan bir yere vararak "كن فيكون"den[38] başını çıkartır. Ama aynı zamanda kulluğun eşiğine başını koyar ve "sebbûh", "kuddûs" der.

Keramet ve mucizeleri açıklamaktan şiddetle kaçınır. Çünkü onlar, kemalin tamamını Rabbü'l-erbâba kullukta bulmuşlardır. Benlik ve enâniyetin ihyasına sebep olmasın diye enâniyet ve rubûbiyyetten korkarlar. Nitekim merhum İmam şöyle yazar:

> İşte bu kulluğun kemali ve mükemmel fenâ nedeniyle Allah'ın nebîleri ve resûlleri ile evliyâ-i râşidin (salâvâtullâhi aleyhim ecmaîn) mucize ve kerametlerini açığa vurmaktan kaçınırlardı. Çünkü keramet ve mucizelerin esası; rubûbiyyet, kudret, saltanat, velâyet ve hâkimiyet boyutunun yüksek ve aşağı âlemlerde izhar edilmesi demekti. Bu durumları açığa vurmayı gerektiren maslahatın geçerli olduğu çok az örnek hariç. Böyle hallerde de onlar namaz kılıyor, Hz. Rabbü'l-erbâba teveccüh ediyor ve onun dergâhında zillet, meskenet ve kulluğunu açığa vuruyordu. Benlik ve şahsi yeteneğini reddediyor, meseleyi Allah'ın buyruğuna havale ediyor ve bu hallerin izharını bu halleri var edenden istiyordu. Hâlbuki bu tertemizlerin eliyle zâhir olan bu rubûbiyyet, Hak celle ve alânın rubûbiyyetidir, ona paraleldir ve bağımsızlığı söz konusu değildir. Kendileri ortaya çıkan ve ilgileri onların üzerine çeken işte bu kadarından bile çekinip kaçınıyor ve kaçıyorlardı.[39]

Her ne kadar merhum İmam'ın, merhum Allâme'nin ve Ağa Muhammed Rıza Kumşeî'nin beyanlarıyla velâyetin sır perdesi büyük ölçüde aralanmışsa da konuyu tamamlamak için diğer âriflerin sofrasındaki temiz lokmaların kırıntısını da toplayalım.

Merhum Allâme Seyyid Haydar Âmulî, Seyyid Yusuf İbrahim Âmulî tarafından tercüme edilip *Cilve-i Dildâr* başlığı altında basılmış kıymetli *Câmiu'l-Esrâr* ve *Menbau'l-Envâr* kitabında şöyle yazmıştır:

> Velâyet, kulun, kendinden fâni olma sırasında Hak vesilesiyle kıyam etmesidir. Bu, Allah'ın onu, yakınlaşmanın nihayetine ulaştırıp makbul yapmak üzere velî seçmesi içindir.
>
> Nübüvvet ve velâyetin iki itibarı vardır: Mutlak ve kayıtlanmış itibar. Yani genel ve özel, teşrî' ve gayri teşrî'. İlâhî hakikatleri haber vermek olan kayıtlanmış nübüvvetin tarifi daha önce geçmişti. Mutlak nübüvvet ise aslî ve hakikî nübüvvettir. Ezelde hâsıl olmuştu, ebede kadar da bâki kalacaktır. Peygamber'in (s.a.a.) söylediği gibi:
>
> «كنت نبيا و آدم بين الماء الطين»
>
> "Âdem su ve çamur arasında bir şeyken (yani henüz yaratılmamışken) ben peygamberdim."[40]

---

38 "إِنَّمَا اَمْرُهٗٓ إِذَٓا اَرَادَ شَيْئاً اَنْ يَقُولَ لَهٗ كُنْ فَيَكُونُ / *Bir şeyi dilediği zaman, O'nun emri, ona yalnızca: 'Ol' demesidir; o da hemen oluverir."* Yâsîn, 82.

39 Ruhullah Mûsevî el-Humeynî, *a.g.e.*, nur 14, ikinci mişkattan, s. 53.

40 *Meclisî, a.g.e.*, c. 16, s. 402.

Aslî ve hakikî nübüvvet, o peygamberin tüm varlıkların zât, mahiyet ve hakikatleri itibarıyla istidadına vâkıf olması ve her hak sahibinin kendi istidadının diliyle talep ettiği hakkı bahşetmesi demektir. Bu, rubûbiyyet-i uzma ve saltanat-ı kübrâ adı verilen zâtı itibariyle haber verebildiği ve ezelî hakiki anlamda öğretebildiği içindir. Bu makamın sahibi halife-i a'zam, kutbu'l-aktâb, insan-ı kebir ve hakiki âdem olarak adlandırılmıştır. Bu durum kalem-i a'lâ, akl-ı evvel, ruh-u a'zam gibi isimlerle ifade edilir.

Allâme, konuyu ayrıntılı bir şekilde anlatmayı sürdürür ve şu kısma ulaşır:

> Hakikatte âb-ı hayat, asli velâyet çeşmesi ve hakiki nübüvvet kaynağı ile aynı şeydir.[41]

Daha sonra Emîrü'l-Mü'minîn'den Allah'ın evliyâsına özel içecek hususunda bir hadise değinmekte ve sözün dizginlerini oraya çevirmektedir:

> Aslında meşhur karanlıklar, tabiat âlemi ve kesret makamının ve bu makamdan uzaklığın karanlığından ibarettir. Âb-ı hayat ise sâliki bu karanlıklardan çıkarmak ve onu bu çeşmeye ulaştırmak demektir. Bu çeşme de velâyet çeşmesi ve hakiki tevhid makamıdır. İskender ve Hızır'la kastedilen, bu çeşmeye olan kişilerdir; bazen nebî olarak, bazen de velî olarak.

Diğer bir paragrafta da şöyle der:

> Bu makamın sahibi (mutlak nübüvvet ve âb-ı hayat), her şeyin mercii, her şeyin mebdei, kaynağı ve inşa edenidir. Başlangıç odur ve her şey onda son bulacaktır. Bu, şu deyişle ifade edilebilir: Âbâdan'dan öte âbâd bir yer yok. Bu makamın sahibi ister peygamber olsun, ister velî ve vasî olsun, ister resûl.[42]

Sonra şöyle yazar:

> Bu nübüvvetin bâtını mutlak velâyettir. Mutlak velâyet de bütün bu kemâlâtın bâtın itibariyle ezelde hâsıl olması ve ebediyete kadar da bâki kalması demektir.[43]

> Dedim ki, dünyayı gösteren o kadeh sana ne zaman verildi ey hâkim
> Dedi ki, şu gök kubbe inşa edildiği gün.

Daha sonra velâyetin aslî ve verâset olan kısımlarını ele almakta; asaleten velâyeti Nebî-yi Ekrem'e ve verâseten velâyeti Emîrü'l-Mü'minîn'e ait kabul etmektedir. Hâtemu'l-Enbiyâ, Hz. Risâletpenah'tır. Hâtemu'l-Evliyâ ise kendisi vesilesiyle dünya ve ahiret salahının kemalin nihayetine ereceği kişidir. O da zamanın sonunda gelecek Mehdi-yi Mev'ud'dur.

Sonra bir hatırlatmada bulunur:

---

41 Seyyid Yusuf İbrâhimîyân Âmulî, *Cilve-i Dildar*, *Terceme-i Câmiu'l-Esrar Seyyid Haydar Âmulî*, Neşr-i Resaneş, s. 507.

42 *A.g.e.*, s. 511.

43 *A.g.e.*, s. 512.

> Her resûl nebîdir; ama her nebî resûl değildir. Tıpkı her nebînin velî; ama her velînin nebî olmadığı gibi. Aynı şekilde velî nebî değildir; fakat velâyeti onun nübüvvetinin önüne geçmiştir. Tıpkı nebî, resûl olmadığı halde nübüvvetinin risâletin önüne geçmesi gibi. Şu halde velâyet, nübüvvetin bâtınıdır. Nübüvvet de risâletin bâtınıdır. Hiç tereddütsüz, şeylerin bâtını, onların zâhirinden daha değerli ve daha büyüktür. Çünkü zâhirin bâtına ihtiyacı vardır. Ama bâtının zâhire ihtiyacı yoktur. Yani velâyet mertebesi nübüvvet mertebesinden daha kıymetli ve daha büyüktür. [44]

Nitekim bu hakikate Şeyh-i Ekber Muhyiddîn İbnü'l-Arabî, *Fusûsü'l-hikem*'nin Fass-ı Uzeyrî bölümünde işaret etmiştir. Fass-ı Uzeyrî de bunu şöyle dile getirir:

> Bil ki, velâyet herkesi kuşatan bir felektir ve her şeyi (nübüvvet ve risâlet) ihata etmektedir. Bu sebeple velâyetin yörüngesi asla kesintiye uğramaz ve her daim umuma haber verme konumundadır. Ama teşrî' nübüvvet ve risâlet kesintiye uğrar. Nitekim Peygamberimizde (salavâtullahi aley) son buldu. Ondan sonra artık ne şeriat sahibi peygamber ortaya çıkacaktır; ne de başka bir şeriatı izleyen peygamber gönderilecektir. Dolayısıyla ne zaman velâyetin nübüvvetten üstün olduğunu ehlullahtan birisinin söylediğini işitirsen veya sana ondan nakledilirse bundan, bizim söylediğimizden başka bir şey kastedilmemiştir. [45]

Elbette ki, Muhyiddîn İbnü'l-Arabî ve diğer âriflerin velâyetin nübüvvet ve risâletten üstün olduğunu vurguladıkları; fakat bunun, velînin nebî ve resûlden üstün olduğu anlamına gelmediğine dikkat edilmelidir. Çünkü resûl ve nebî velâyet makamına sahip olmakla birlikte başka bir ilâhî sorumluluğu daha omuzlarında taşımaktadırlar. Tam da bu nedenle İbnü'l-Arabî Fass-ı Uzeyrî'de, "Ne zaman velâyetin nübüvvetten üstün olduğunu

44 *A.g.e.*, s. 515.

45 Tâceddin Hüseyin b. Hasan Harezmî, *Şerhu Fusûsü'l-Hikem-i İbnü'l-Arabî*, İntişarat-i Mevlâ, 1366, c. 4, s. 483.

ehlullahtan birisinin söylediğini işitirsen" deyip velîyi nebîden üstün görmekle kastettiği, o nebînin velâyet özelliğinin, nübüvvet ve risâlet özelliğinden üstün olduğudur, yoksa ona tâbi olan evliyânın ondan üstün olduğu değil. Zira diyor ki:

> Tâbi olan, tâbi olduğuna asla erişemez. Çünkü onun seviyesine çıksa artık tâbi sayılamaz.[46]

Nazarî irfanın meşhurlarından sayılan *Fusûs* şârihi Harezmî, İbnü'l-Arabî'nin yukarıdaki cümlesini şerh ederken şöyle yazar:

> Biliyorsun ki, resûl ve nebî, makamları ve halleri keşfedemez ve hakikatleri izhar edemez. Ama zâti şuhûd ve onun sonuçları olan ilm-i yakîn ile âlim-i billah sıfatı taşıdıkları ve velî oldukları için Hak Subhânehu ve Teâlâ, Resûl'e (s.a.a.), nübüvvet ve risâletinin değil, ilminin artmasını istemeyi emretmiştir. Bu bakımdan nübüvvet ve risâletin aidiyeti dünyevî hâledir. Velâyet ise uhrevî hâlle ilgilidir. Böyle olunca mecburen Resûl (s.a.a.), Allah'a doğru teveccühün icabı olanı, velâyet mertebelerinde ilerleme verâsetine yönelmeyi ve en yüksek mertebeye mahsus ilimleri idrak etmeyi sağlayacak her mertebeye yükselmeyi istemeye memur edilmiştir. Şu halde ilim talep etmenin emredilmesi, velâyet mertebelerinde yükselmenin emredilmesidir. Çünkü bir şeyin gereğini edinmenin emredilmesi, onun olmazsa olmazının edinilmesinin de emredilmesi demektir.

İbnü'l-Arabî, sözünün devamında velâyetin bekası, nübüvvet ve risâletin ise kesintiye uğraması hususunda bir noktayı hatırlatmaktadır. O da şudur: Velî, Allah'ın ismidir ve onda kesintinin manası yoktur. Fakat resûl ve nebî böyle değildir. Risâlet ve nübüvvet tabii ki, velâyetin tüm mertebelerinde değil, bazı mertebelerindeki hâllerdendir. İbnü'l-Arabî, velâyeti nübüvvetin hakikati ve bâtını görmekle kalmamakta, bilakis velâyeti kulluğun tüm mertebelerinin bâtını ve hakikati kabul etmektedir. Ayrıca yalnızca bu kelimenin dinin bütün hakikatini kapsadığına inanmaktadır. Çünkü her şeyden önce Allah'ın ismidir ve asla kesintiye uğramamaktadır. Sürekliliği vardır. Risâlet ve nübüvvetin aksine dünyaya mahsus değildir. Kur'an'ın ifadesiyle "وَلِيِّي فِي الدُّنْيَا وَالْآخِرَةِ/ *Hem dünyada hem de ahrette velî*"dir. İkincisi, nebîler ve Resûller, velâyetin yüklerinden bir yükü ve tezahürlerinden bir tezahürü taşırlar. Bu, onlara münhasır da değildir. Bu nedenle *Fütûhât*'ta şöyle yazar:

> Evliyâ içinde, Allah'ın, velâyetlerini nübüvvetlerine yerleştirdiği enbiyâ vardır. Onlar, Allah'ın kendisine seçtiği insanlardır. Bu yüzden nübüvvet makamı velâyette hususî bir makamdır ve velâyet mertebelerinde bir rütbe sayılmaktadır. Evliyâ içinde, velâyetlerini sadakatlerine yerleştirdiği sâdıklar vardır. Onlar, imanları delilden hâsıl olmamış, hatta delile bile ihtiyaç duymayan seçkin mü'minlerdir. Bunların sebebi, yakınlaşma ve kavuşmadır... Evliyâ içinde, Allah'ın huzurunda ilim platformunda duran şühedâ vardır. Bunların velâyeti, şuhûd ve huzurlarındadır... Evliyâ içinde, velâyetleri imanlarının kıymetinde olan sâlihler vardır. Hiçbir halel imanlarına yol bulamaz...[47]

---

46 *A.g.e.*, c. 4, s. 483.

47 İbnü'l-Arabî, *Fütûhâtü'l-Mekkiye*, Dâru'l-Fikr, c. 2, s. 24.

Bu şekilde devam ederek evliyâ ve velâyet örneklerinden âyet ve rivâyetlerde zikredilmiş makamlardan onlarcasını sayar. Bunların tamamı, farklı mertebe ve merhale özelliklerinin varlığına rağmen bir şeyde ortaktırlar. O da Allah'a yaklaşma, Allah'a doğru sülûk ve tertemiz Allah'a muhabbet şarabını içmektir.

İbnü'l-Arabî'nin *Fütûhât*'ında, velî ve velâyeti tanımak bakımından etkisiz sayılamayacak bir diğer açıklamayı daha zikredeceğiz. İbnü'l-Arabî şöyle yazar:

> Allah'ın evliyâsında görülen rubûbiyyet kokulu her vasıf ve sıfat, ilâhî hilafet âdâbından sayılmaktadır, velâyet âdâbından değil. (Çünkü Allah'ın halifesi, ilâhî hilafete seçilen ve Allah'ın ism-i a'zamının tecelli mahalli olan evliyâdan tercih edilmiştir. Her ne kadar bu unvan da velâyetin geneline dâhilse de Allah'ın halifesinin velâyeti bütün velâyetlerin üstündedir. Bunun değerlendirilmesi ve konumu daha önce geçmişti.)
>
> Velî yardım eder, yardım istemez. Halife ise bazen yardım eder, bazen de yardım ister. Zaman ve tarih hiçbir zaman münakaşa edenlerden boş kalmamıştır. Velî, Allah konusunda hoşgörü sahibi ve affedici değildir. Bu gibi durumlarda müsamaha gösteren hiç kimse velî değildir. Çünkü velî, hiçbir şeyi Cenâb-ı Hakk'a tercih etmez. Velî Allah'a mahsustur. Tamamen Allah içindir. Ama halife bazen Allah içindir, bazen de O'nun yarattıkları için. Bazen Cenâb-ı Hakk'ı tercih eder ve Allah için gayret sarf eder, bazen de kulları tercih eder ve onlar için istiğfarda bulunur. Oysa onlardan, velînin gayretini harekete geçiren işler çıkabilir.
>
> Allah'ın halifesi; Allah'ın, âdâbını kendi üzerine aldığı kimselerdir. Halife bazen, münafıklar hakkında nâzil olan âyet (onlar için yetmiş kere de tevbe etsen Allah onları bağışlamayacaktır) karşısında der ki: "Yetmiş kereden fazla istiğfar edeceğim." Allah Resûlü'nün (s.a.a.) buyurduğu gibi. Bazen Rı'lân, Zekvân ve Usayya gibi kabilelere lanet eder. Dikkat edin, bu iki hâl arasında ne büyük mesafe vardır. Fakat asla haller arasında farklılık yoktur. Ama halifenin halleri arasında ihtilaf vardır. Bu sebeple, velî hiçbir zaman ithama maruz kalmaz. Ama halife bazen, zâhiren çatışan davranışları yüzünden ithama maruz kalabilir. O halde evliyânın âdâbı, gazap edilenlere gazap etmek ve hiçbir zaman bu ahlakta değişiklik göstermemektir. Razı olunandan da razıdır. Bu tarz üzerinde sabittir. Ama halife razı olunandan razıdır, lakin gazaba uğrayanlarla ilgili kimi zaman affetmeyi seçer, kimi zaman da gazaplanır.[48]

İbnü'l-Arabî'nin bu sözleri, bazı yerlerde tartışmaya açıksa da özellikle kitabında yer yer hilafeti de velâyetin bir aşaması görmekle birlikte hilafeti velâyet karşısında değerlendirmiş olması hasebiyle görüşü, hilafetin özelliğinin velâyetten farklı olduğu yönündedir. Yoksa bu iki makamın birbirinden farklı olduğunu ispatlama çabası içinde değildir. Ama aynı zamanda velî ve velâyeti tanıtma konusunda dikkat çekici izahları vardır.

İbnü'l-Arabî'nin odaklandığı bir diğer nokta, velâyette, velînin mevlâsıyla ilgili taşıdığı sorumluluk öğesidir. Orada şöyle der:

> Şu halde Allah iman edenlerin velîsidir. O'nun velâyeti, karanlıklardan çıkarıp aydınlığa yönlendirdiklerinedir. Bu karanlıktan çıkarma hâli, kendini bilme (bencillik) karanlığından

48 İbnü'l-Arabî, *a.g.e.*, c. 4, s. 60.

Allah'ı bilmeye yönelmekten başkası değildir. Nitekim Peygamber (s.a.a.) şöyle buyurur: Kendini tanıyan Allah'ı tanır ve O'nun hakikat olduğunu bilir. Öyleyse gerçek bir mü'min ârif, Allah'ın ona lütfettiği velâyet ile gayb zulmetinden çıkar ve şuhûd nuruna ulaşır. Neticede onun için gayb sayılan şeyi müşahede eder.

Bu durumda Allah bu kuluna, kendini (Allah'ı) müşâhede etmesini bahşeder. Oysa velâyetin bu merhalesine ulaşmadan önce bu hüküm ve yeterliliğe sahip değildi. Öyleyse bu miktar kul için Allah'a nispetle velâyet sayılmaktadır. Çünkü Allah'ın ismi de mü'mindir ve "*Mü'min erkek ve kadınlardan bazıları diğer bazılarının velîsidir*." hükmünce mü'minler de Allah'ın velîsi olmalıdır. Onların Allah'a velâyeti, Allah'a ve O'nun isim ve sıfatlarına nispetle şuhûd imkânıdır. Allah'ın kuluna tevellâsı da kulun mü'min olmasından kaynaklanmaktadır. İmanı, Allah'ın karanlıklardan aydınlığa yönlendirmesine ve çıkarmasına sebep olmaktadır. İşte Allah'ın bu işi, O'nun mü'min kullarına vaat ettiği yardımıdır (Siz bize yardım ederseniz biz de size yardım ederiz). Öyleyse mü'min, mü'min için sağlam bir duvardır. Parçalarının birbirine karşı koruyucu rolü vardır. O halde Allah bize, biz de Allah'a muhafızlık yapmaktayız**.** *"Allah'a yardım ederseniz Allah da size yardım eder.*" Çünkü o mü'mindir, biz de mü'miniz. [49]

İbnü'l-Arabî daha sonra, kulu imkân karanlığından aydınlığa çıkarmanın vacip olduğu Allah'ın velâyetinin diğer örneklerini ele almış ve faydalı mevzuları hatırlatmıştır. Sonunda şöyle der: "**إن تَنصُرُوا اللهَ يَنصُركُم**/*Eğer siz Allah'a yardım ederseniz, O da size yardım eder*" [50] âyetinde Allah'ın kula karşı, kulun da Allah'a karşı velâyeti beyan edilmiştir. İki velâyet arasında net bir fark vardır. O da Allah'ın yardımının bizim yardımımızın detayı sayılmasıdır. İnşa ve başlangıcı bize havale etmiştir. Tıpkı Allah'ı bilmede, Allah'ı bilmenin kendimizi bilmenin detayı yapılması gibi. Asıl ve detay meselesinin odak noktası şurasıdır: Kendini tanımanın peşine düşersen ilminin nereden geldiğini göreceksin ve neticede müteal mebdenin seni bildiğini anlayacaksın. Nasıl olur da fer'i olmayı kabul etmezsin. Hâlbuki âyette şöyle buyrulmuştur:

"وَلَنَبْلُوَنَّكُم حَتَّى نَعْلَم/Durumlarınızı ortaya koyuncaya kadar sizi deneyeceğiz."

Yani O'nunla ilgili bilgimiz, kendimizle ilgili bilginin detayıdır. Çünkü biz delilin ta kendisiyiz ve delilden medlûle gidilir. Nitekim bizim varlığımız, O'nun varlığının detayıdır. Buradan anlaşılmaktadır ki, her iki velâyet (Rab'bin kula ve kulun Rab'be), her birinin aslındaki özellikten ve diğerinin detayından doğmuştur. Biz asıl olduğumuz için velîyiz. O asıl olduğu için velîdir. Allah ve insanın velâyetinin zarif manası işte budur. Daha önce bunu nakledeceğimizi vaat etmiştik.

Muhyiddin İbnü'l-Arabî'nin bu beyanlarında konu edilen şey, bir şekilde asil ve detay konusuyla sonuçlanan velâyetin hakikatindeki sorumluluk meselesini izah ve itiraftır. Velâyet kavramını Allah ve kullar konu olduğunda düalizm olmaktan çıkarmaktadır. Sonuç itibariyle velâyet bir tek anlama sahiptir: Sorumlulukla iç içe ve muhabbete bitişik

49 *A.g.e.*, c. 4, s. 147.
50 Muhammed, 7.

Allah iman edenlerin velîsidir. O'nun velâyeti, karanlıklardan çıkarıp aydınlığa yönlendirdiklerinedir. Bu karanlıktan çıkarma hâli, kendini bilme (bencillik) karanlığından Allah'ı bilmeye yönelmekten başkası değildir. Nitekim Peygamber (s.a.a.) şöyle buyurur: Kendini tanıyan Allah'ı tanır ve O'nun hakikat olduğunu bilir. Öyleyse gerçek bir mü'min ârif, Allah'ın ona lütfettiği velâyet ile gayb zulmetinden çıkar ve şuhûd nuruna ulaşır.

yakınlık. Örnekleri arasında da anlam farklılığı mevcut değildir. Elbette ki, şu anda bu durumlara ilişkin bir şey ispatlama çabasında değiliz. Aksine velâyet kavramını İslam irfanı açısından soyutlama gayreti içindeyiz. Ünlü âriflerin ifadeleriyle de hamdolsun sonuca yaklaşmaktayız. İbnü'l-Fâriz de irfanın bayraktarlarındandır ve *Tâiyye*'si irfanın ufkunda dalgalanmaktadır. O da *Tâiyye*'sini velâyet, velî, velînin halleri ve şartlarına dair açıklamalarla doldurmuştur. Buna ilişkin bazı örnekler vereceğiz. *Tâiyye*'sinin bir yerinde şöyle der:

> İbnü'l-Fâriz, önce dörtlü tecelliden söz etmektedir.
>
> İşitme, görme, konuşma ve kabiliyet, onlarda görünür hâle gelen benim tezahürlerimdir.
>
> Şu noktaya kadar varır:
>
> Gerçi tecelliden önce de kendime gizli değildim. Öyle ki, söz idim ve varlığımın tamamı lisandı. Görme idim ve varlığımın tamamı gözdü. İşitme idim ve varlığımın tamamı kulaktı. Lütufları dağıtmak için varlığımın tamamı el idi.
>
> Sonra zikrettiğimiz beyitlere gelir ve der ki:
>
> Beyan ettiklerimiz, kıyafetin ötesinde sapasağlam sıfat anlamlardır. Hissin rivâyet ettiğini saçıp dağıtan zâtın isimleridir.[51]

[51] İbnü'l-Fâriz, *Tâiyye-i Kübrâ*, 547-551. Beyitler.

Öyleyse gaybın anahtarları olan bu isimlerin işe koşulması, dağıtılması ve tasarruf edilmesi, ezeli ahdi muhafaza eden kişinin pratiğidir. O, velâyeti korumanın uhdesine verildiği nefse sahiptir. Bu isimler, iftihar şiirleri okuyanlardır. Gözü açık kılavuzlar, hoş sözlerin usul ve kökenleri, umut bahşeden bahar bulutları, bu isimlerin kullanılmasının izin ve emre bağlanması, her işe mahsus vahiy o velîye bırakılmıştır. Sakındıran ve bu donanımlı sakınmanın izzetine dayalı sağlam bir akit yapmıştır. (Yani bu anahtarları kullanma izni, onları kullanmaktan şiddetle kaçınan nefislere verilmiştir. Nitekim Allah Resûlü, Emîrü'l-Mü'minîn ve diğer evliyâ en şiddetli eziyetler karşısında bile intikam için velâyet tasarrufunu kullanmaktan kaçınmışlardır.) Bu isimler, Hakk'ın zâtından haber cevherleri, Hakk'a kavuşma ve vuslatın parlak incileri, şeriat binasının zevahiri, zaruret makamında istilalarla kahredip galebe çalanlardır. (Kastedilen, Allah'ın evliyâsının nefse ve şeytana karşı elinde tuttuğu gaybî kuvvet ve kabiliyetin saldırı ve kahrıdır).[52]

Saîdüddîn Said Fergânî *Meşâriku'd-Derârî* adlı eserinde İbnü'l-Fâriz'in *Tâiyye'sini* şerh etmiştir. Burada, İbnü'l-Fâriz'in yukarıdaki beyitlerinden sadece bir tanesinin şerhini zikretmemiz uygun olacaktır.

"و توقيفها من موثق العهد آخرا" beytinin şerhinde şöyle yazmaktadır:

> Gaybın anahtarları olan bu isimlerin kullanılmasını, temkin ve ihtiyar makamına sahip bir velîden veya peygamberden iznin verileceği her genel ve tekil hadisede özel izne, belli bir emre, özellikle de özel vahye bağladı. Söz konusu isimlerin tasarrufunda bu izni veren, kendi nefsinde Allah'la muhkem bir akit yapan kimsedir. Değişmez ve bozulmaz bir akittir bu (bu kabiliyetlerin kullanılmayacağına dair).
>
> Nitekim Kur'an o akde işaret etmektedir. Allah, "*Onlardan sağlam bir söz aldık*" buyurmaktadır. Yani bu makam sahipleri velâyet makamına ulaştıklarında, bu isimleri kullanma yetkisini aldıklarında, bu makamın evvelînden itibaren velâyet makamına ve bu isimleri kullanma yetkisine geçtiklerinde ve bu makamın başından sonuna kadar. Ardından nübüvvet gibi daha yüksek makamlara başlar. Tabii eğer bahis konusu olan velî nebî ise. Yahut davet ve yardımda, kabiliyet kazandırma ve irşatta peygambere vekâlet etmeye başlar. Nitekim hadiste Peygamber (s.a.a.) şöyle buyurmaktadır: "*Ümmetimin uleması İsrailoğullarının nebîleri gibidir*." Nübüvvet veya temkin makamının evvelînden velâyet makamının sonuna kadar olduğundan.
>
> O halde bu bağlayıcılık, saydığımız vasıflarla bu isimlerin kullanılmasından sakındıran âlim, kabiliyetli, mükemmel ve mutmain nefsin vasıtasıyla gerçekleşir. Yani küçük ve büyük hadiselerde bu isimlerde tasarrufta bulunmayı izne, vahye ve belli bir emre bağlamıştır. Temkinin, ama aynı zamanda kaçınmanın oldukça nadir olduğuna, hatta hiç bulunmadığına dikkat edilmelidir.[53]

---

52 Ali b. Muhammed İbn Turke el-İsfahânî'nin *Temhîdu'l-Kavâid* adlı eserinde yazılmış şerhte yer alan beyitlerin tercümesinden ve Saîdüddîn Fergânî'nin *Meşâriku'd-Derârî Şerh-i Tâiyye-i Kübrâ* adlı eserinden yararlanılarak.

53 Saîdüddîn Fergânî, *a.g.e.*, s. 574.

Görüldüğü gibi, söz yine velâyete gelmektedir. İsim ve sıfatlarda tasarruf ve temkin makamı, gayb ve şuhûd anahtarlarının kullanılması, irfan ve telvinden sonra temkin ve temekkün. Her ne kadar onun için beklentinin dışında olmayan birtakım şartlar beyan ettiyse de. Çünkü parıltılı cevherler ve Allah'ın hazinelerinin anahtarları herkese ve hak etmeyene emanet edilmez. Bilakis "امْتَحَنَ اللَّهُ قُلُوبَهُمْ لِلتَّقْوَىٰ/***Allah'ın kalplerini takva ile imtihan ettiği kimseler***" [54] olan, Allah'la sıkı anlaşmalar imzalamış, derinlikli azim ve ferah sineye sahip, nefsanî engelleri aşmış, irfanın ıstılahıyla fenâya ulaşmış, hatta fâni olmanın ve velâyetin zirvesine, velâyetin en üst derecesine varmış kişilere verilmiştir.

Tabii ki, izin almış olanlar bu makamı da aşmış, velâyetin normal makamlarının üzerinde olan Allah'ın halifesi ve ism-i a'zam makamına ulaşmıştır. Kendisi velî olsa bile. Nübüvvetin velâyetin sonu olduğunu belirtmesi, velâyetin özel bir makamı olan ve ondan ayrı sayılmayan ilâhî hilafetle ilgilidir. Daha önce bu konuya değinmiştik.

Şimdi İslam irfanındaki velâyetle ilgili bahisleri başka bir ârifin beyan ve izahlarıyla ele almanın vakti gelmiştir. Bu ârif, İbnü'l-Arabî'nin nazarî irfanının en önemli şârihlerindendir ve İslam irfanı sahasında yüksek mevkide bulunmaktadır. Yani Davud b. Mahmud b. Muhammed Kayserî Savî (vefatı 751). Onun, İbnü'l-Arabî'nin *Fusûsü'l-hikem*'ine şerhi, en iyi şerhlerin parçası sayılmaktadır. *Fusûsü'l-hikem*'e yazdığı mukaddimenin on ikinci faslında (bu mukaddimeyi irfanın en kıymetli eserlerinden saymak gerekir) nübüvvet, risâlet ve velâyet meselesine girmiş ve velâyet cevherinin önündeki perdeleri aralamıştır. Kendisinden önce bu konuya çok az değinilmiştir. Ne mutlu ki, merhum Allâme Aştiyânî (ks) bu mukaddimeyi layık olduğu şekilde şerh etti, içerdiği eksiklikleri giderdi ve belirsizliklerden arındırdı. Mukaddimenin aslından ve Aştiyânî'nin şerhinden yararlanarak, velâyetinin hakikatini aydınlatmada etkili olacak bazı kısımları seçtik. Hak Subhânehu ve Teâlânın yardımıyla onları zikredeceğiz.

Merhum Aştiyânî, Kayserî'nin mukaddimesinde, varlık nizamında velâyetin konumu ve rolünü açıklayan on ikinci faslın ilk paragrafını şerh ederken şöyle yazar:

> Her isim, mutlak manada kendine özgü bir zuhur ve hâkimiyet talep eder. Her ismin, rahîm isminin zuhuru gibi mutlak manada zuhuru veya mutlak manada zelil olması, isimler ve tezahürler arasında çatışmaya yol açar. Hak Teâlâ adil ismiyle hâkimdir. Öyleyse mecburen, adil ismiyle hâkim olarak tezahür etmenin yanı sıra, çatışmayı ortadan kaldırabilmek için bütün a'yana da hâkim olmalı, her bir tezahürü layık olduğu kemâlâta ulaştırmalıdır. Hakk'ın bütün isim ve sıfatlarının tezahürü olan adil ismiyle hakim, dünya ve âhiret nizamının bağlı olduğu, Rabbu'l-erbâb olarak zâhir ve bâtın bakımından âleme hakim olan Muhammediyye'nin hakikatidir. Böyle bir hakikat, velâyetin bâtını itibariyle tüm tezahürlerin rabbidir. [55]

Nihayet ifadelerinin devamında şu noktaya varır:

54 Hucurat, 3.
55 Seyyid Celâleddin Aştiyânî, *a.g.e.*, s. 857.

O hakikat, hakiki talim ve nübüvvetin zâtî haberleri itibariyle velâyet ve hilafetin zuhur makamıdır. [56]

Kayserî, bu mukaddimenin bir kısmında şöyle yazar:

Nebî, ilâhî ilim âleminde a'yân-ı sâbitelerinin gerektirdiği istidatları miktarınca takdir edilmiş kemale doğru hidâyet ve irşad etmek üzere mahlûkat için gönderilmiş kimsedir. (Her kapasite, genişliği oranında ilâhî feyizle doldurulabilir. Herkesin kadehini güzelce doldurmayı başarmak için mürşid, kılavuz ve yol gösterici bir velî lazımdır.)

Daha sonra da şöyle der:

Bilirsiniz ki, her zâhir destek, güç ve kabiliyetini, tasarruf ve ilimlerini ve Hak Teâlâ'dan ona ulaşan her şeyi alamaz. Bâtın yoluyla olması istisna. Nübüvvetin bâtını, velî kelimesinden alınmış velâyet makamıdır ve yakınlık manasına gelir. Dost manasında velî de aynı köktendir. Yani dost manasında velî de yakınlık anlamına gelmektedir. Çünkü hakiki yakınlık dostluğun olmazsa olmazıdır. [57]

Görüldüğü gibi, irfanda velâyet, Hz. Hak azze ismuhu ile yakınlığı ifade eder. Bu yakınlık da insanı hidâyet ve feyiz sahalarında kabiliyet zengini yapar. Hepsinden önemlisi, çatışmaları giderir ve her varlığa, sahip olduğu liyakat ve istidat miktarınca lütufta bulunur. Bu yakınlık hiçbir zaman muhabbetten ayrılmaz.

Elbette ki, her muhabbet velâyetin olmazsa olmazıdır. Fakat her velâyet, irfanın ıstılahındaki velâyeti armağan etmez. Aksine muhabbet, insanı, ilâhî isim ve sıfatların tecelli mahalli olacağı bir yakınlığa ulaştırır. Bu yakınlığın asgari oranı vardır. Bunu daha önce açıklamıştık. O da fiil, sıfat ve zât olmak üzere üç alanda fâni olmaktan ibarettir. Nitekim bu ilavenin aynısı kurb-ı nevâfil hadisinde gâyet güzel beyan edilmiş ve zevahir erbabının itirazına yer kalmamıştır.

Merhum Allâme Aştiyanî, Kayserî'nin maksatlarını izah ederken konuyu şuraya getirir:

O halde velâyet dairesi daha mükemmel olan her nebî diğer nebîlerden daha üstündür. Ahkâm ve şeriatı kaçınılmaz biçimde daha tamamdır, ilminin kaynağı daha geniş ve hattı, varlığın melekûtundan daha fazladır... Bizzat ihata, velâyet makamının şanındandır. Nübüvvet zâhirî ihtisastır. Bu nedenle velâyet olan bâtın makamından feyiz alır. Enbiyâ, halk ve zâhir makamı olan nübüvvet itibariyle yardımda bulunur, hak ve rabbânî cihet olan velâyet boyutuyla teyit edilir. Onların kuvvet, kudret, şevk, tasarruf, ilimleri izhar, Hakkın zât, isim ve sıfatlarına dair maarif ve hakikatleri beyan gerektiren nübüvvet yönü, velâyet yönüyle kıvam kazanmıştır... Zâhir makamları, bâtın makamlarının unvanıdır...

Enbiyâ, varlığının bâtın makamı itibariyle ve velâyet makamı cihetinden Hakk'a ilişik ve feyizde vasıtadır. Bâtın makamları, velâyet makamlarının aynısıdır... Velâyet bâtın makamı, feyizde aracı, Hakk'a ilişik ve tevhidde fânidir... Velâyetin zâtının bâtını gizli hazinedir. [58]

56 *A.g.e.*, s. 858.
57 *A.g.e.*, s. 860, Kayserî'nin mukaddimesinin metni.
58 *A.g.e.*, s. 863.

Görüldüğü gibi velâyet, onun izahına göre iki temel boyuta sahiptir. Velâyetin cevheri olan yakınlık boyutu ve bazen feyzin vasıtası, bazen hidâyete erdiren, bazen nebî ve muallim, bazen çekişmeleri bertaraf eden adil hakem olan; ama var olduğu her yerde ilâhî ve rubûbî hallerden birini ortaya koyan sorumluluk boyutu. Hak'ta fâni olması bakımından o işin içinde yoktur. Ne irade, ne fiil, ne zâtı geride kalmıştır. Bilakis Allah'ı gösteren bir ayna olmuştur ve sadece cemâl ve celâlin yansıma mahalli sayılmaktadır.

Merhum Aştiyânî, velâyetin muhtelif durumlarını beyan ederken şuraya varır: Velâyet iki ana kısma ayrılır. Birinci kısım mutlak ve kayıtlı, yani mukayyed, ikinci kısım ise genel ve özel, yani âmme ve hâsse. Bu taksimi özetle aktaracağız.

Velâyet ilâhî sıfatlardan biri olması itibariyle mutlaktır. Çünkü Allah velîdir, velâyeti mutlaktır ve hiçbir kaydı yoktur. Ama kayıtlı velâyet, enbiyâ ve evliyânın velâyetidir. Her mutlakın kayıtlı olana sirayet ettiği ve onda geçerli olduğu bilinmektedir. Her mukayyed mutlak ile kaimdir. Çünkü mukayyed, mutlakın nüzûlüdür. Tecelli, zuhur ve nüzûl nedeniyle kayıt, izafe ve sınırlara maruz kalmıştır. Dolayısıyla enbiyâ ve evliyânın velâyeti, Allah'ın mutlak velâyetinin detayları, şubeleri ve dallarıdır.[59]

Velâyetin âmme ve hâsse, yani genel ve özel diye ayrılması ise şöyledir: Genel velâyet ehl-i imanın tümünü kapsamaktadır. İman eden ve sâlih amel işleyen herkes "اللهُ وَلِيُّ الَّذِينَ آمَنُواْ يُخْرِجُهُم مِّنَ الظُّلُمَاتِ إِلَى النُّوُرِ/***Allah iman edenlerin velisidir, onları karanlıklardan aydınlığa çıkarır.***" [60] âyet-i şerifesi uyarınca velâyetin küllî manasına örnektir. İmanın üstün mertebesi, sahih keşif ve gerçeğe uygun şuhûd ile örnek haline gelir. Orta mertebesi, ilâhîyat hekimlerinden kanıt ve delil ehlinin elde ettiği imandır. İmanın en aşağı mertebesi ise ehl-i yakîni taklitten kaynaklanmaktadır. Ama önemli olan, iman ve sâlih amelin tüm merhale ve derecelerinin velâyeti tahakkuk ettirdiğidir. Bu velâyet, umumun velâyetidir.

İslam irfanında söz konusu edilen velâyet-i hâsse sülûk ehline özgüdür. Bunun asgari oranı da fiil, vasıf ve zât alanlarında fenâ olmaktır. Bu durum mahvolma, yok olma ve ortadan kalkma biçiminde ifade edilir. Tıpkı bazen fiil, sıfatlar ve zâtta tevhid denildiği gibi. Sâlik bu merhaleye ulaşmadıkça İslam irfanı açısından velî sayılmaz. Öyleyse velî, Hak'ta fâni ve Rabb-i Mutlak'la bâki olan kimsedir. Fenâ makamından bekâ makamına ulaşmış; beşerî yönleri ve mümkün sıfatları rabbânî varlık yönünde fâni olmuştur.

Dolayısıyla sâlik, velâyet makamıyla muttasıf olmadan, varlığın ehadiyyetinde fenâya varmadan, Mutlak Varlık'ta bekâ bulmadan, mümkün ve yaratılış yönlerini yok etmeden önce fiil ve sıfatlarının mebdeidir. Fakat Hakk Subhânehu ve Teâlâ'nın tevfik ve inayetiyle ve engellere karşı amansız cihadla mümkünât libasını ve yaratılış görünümlerini kaldırınca ve hakikatleri şuhûda engel olan sınırları reddedince Hak Teâlâ onun fiillerinin mebdei olacaktır."وَمَا رَمَيتَ إِذْ رَمَيتَ وَلَكِنَّ اللهَ رَمَى/***Attığın zaman da sen atmamıştın; fakat Allah atmıştı***." [61] nidasının kulaklara ulaşacağı yer burasıdır. Burası, Hayber'in

---

59 *A.g.e.*, s. 866.

60 Bakara, 257; Muhammed Hüseyin Tabâtabâî, *el-Mîzan fî Tefsîri'l-Kur'an*, c. 2, s. 345; Seyyid Abdullah Şübber, *a.g.e.*, s. 79.

61 Enfâl, 17.

fatihinin Hayber'in kapısını mucizevî biçimde söküp atmasını anlattığı ve bu işi rahmani kuvvete, Allah'a muttasıl ve Hakk'a mutmain nefse nispet ettiği ve şöyle buyurduğu yerdir:

> "Hayber kalesinin kapısını beden gücü ile değil Rahmana olan bağlılığımın vermiş olduğu güç ile yerinden söktüm."

Burası, ruhu coşturan "**إِنَّ الَّذِينَ يُبَايِعُونَكَ إِنَّمَا يُبَايِعُونَ اللَّهَ/*Şüphesiz sana biat edenler, ancak Allah'a biat etmişlerdir.***"[62] nidasının kulakları okşadığı, ona biatı Allah'a biat olarak tanıtan, hepsinden de açık ve net;

"*…Onu sevdiğimde de işittiği kulağı, gördüğü gözü, konuştuğu dili, tuttuğu eli olurum…*" diyen kurb-ı nevâfil adıyla meşhur hadisle dikkatleri çeken ve fenâfillâh makamını haykıran yerdir.

Nitekim Kayserî de şöyle der:

> Velâyet-i hâsse olan ikinci velâyet, Hakk'a kavuşan vuslat ehlini kapsamaktadır. Onlar, hedefe varan yolculardır. Sonra Hak celle ismuhuda fenâ makamına ermiş ve onda bâki olmuşlardır. Öyleyse özel velâyet, kulun Hakta fâni olması demektir. Bu yüzden velî, fenâfillâh ve bekâbillah olan kimsedir. Fenâ olmaktan kasıt, varlık ve a'yanlarının mutlak manada yok olması değildir. Bilakis maksat, rabbânî cihette beşerî yönün fâni olmasıdır. Çünkü her kulda ilâhî yan mevcuttur. Nitekim "**وَلِكُلٍّ وِجْهَةٌ هُوَ مُوَلِّيهَا/*Herkesin yöneldiği bir yön vardır***." âyet-i şerifesinde buna işaret edilmiştir.[63]

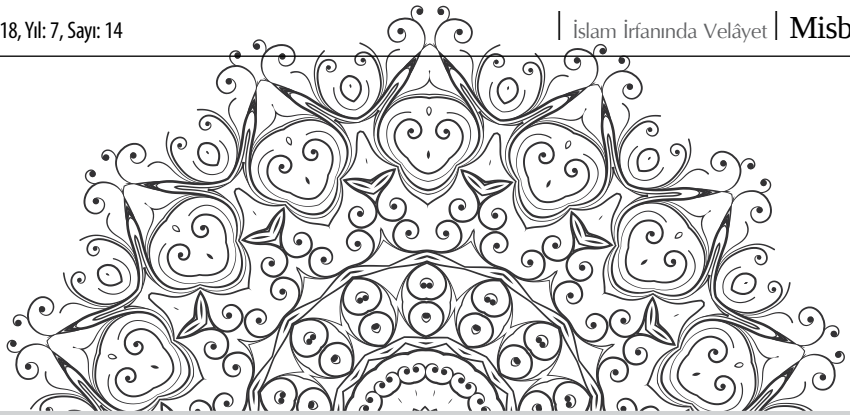
Kul fenâ ile muttasıf olmadıkça fiilleri ve sıfatlarının mebdeidir. Beşerî yön tarafından kaynaklanmıştır ve fenâ ile şereflendiğinde artık fiil ve sıfatlarının mebdei Hak'tır. Ama rabbânî yön bakımından, beşerî yön değil. Fenâ, irfan ıstılahındaki velâyetin başlamasından ibarettir.

Şunu da hatırlatmadan geçmeyelim: İrfanî velâyetin başlangıcı konusunda ârifler arasında küçük bir ihtilaf görülmektedir. Bir kesim, fenâfillahı, sâlikin üç sahada fâni olup velâyet-i hâssaya döndüğü velâyet makamına ulaşma olarak değerlendirmiştir. Fakat bazıları, fenâfillahtan sonra bekâbillahı, diğer bir ifadeyle 'mahv'tan sonra 'sahv'ı velâyetle ittisaf şartına bağlamaktadır. Merhum İmam ve Allâme Aştiyânî[64] ikinci gruptan sayılmaktadır.

Nitekim merhum İmam'ın tevhidin mertebeleri ve fenâyı açıklarken ki ifadelerine değinilmişti. Birinci grupta Kayserî, Ağa Muhammed Rıza Kumşeî ve başka pek çok ârifin adı zikredilebilir. ("Sahv", gökte bulutun açılması; "asha" ise sarhoşun ayılması ve sekr halinin ortadan kalkması demektir. Sahv, sâlikin sarhoşluk ve fenâ halinden sonrasına denir. O haldeyken sâlikten şathiyat sâdır olabilir ve bâtıl sözler dile getirebilir. İlâhî fazl onu tutup o halden çıkarır ve bu sayede ikinci sefer için sülûka hazır hale gelir.)

---

62 Fetih, 10; Muhammed Hüseyin Tabâtabâî, *a.g.e.*, c. 18, s. 274; Seyyid Abdullah Şübber, *a.g.e.*, s. 478.
63 Bakara, 148; Seyyid Abdullah Şübber, *a.g.e.*, s. 62; Muhammed Hüseyin Tabâtabâî, *a.g.e.*, c. 1, s. 327.
64 Bkz: Aştiyânî, *a.g.e.*, s. 875.

Velâyetin başlangıcı, sâlikin birinci seferinin sonudur. O yolculuk, dünyevî tezahürlere ve Allah'tan gayrısına aşkı bertaraf ederek, kendini bağ ve ilişiklerden arındırarak, engel oluşturan perdeleri kenara çekerek, menzil ve makamları geçip en yüce mertebe ve derecelere ulaşarak halktan Hakk'a doğru yapılmış seferdi.

Muhterem Aştiyânî net biçimde şöyle der:

Şu halde velâyet makamının başı, mahvdan sonra sahv makamıdır.[65]

Fakat Kayserî birinci teorinin taraftarlarındandır. İbnü'l-Arabî'nin *Fusûsü'l-hikem*'ine yazdığı mukaddimede şöyle der:

> Velâyetin başlangıcı, sâlikin birinci seferinin sonudur. O yolculuk, dünyevî tezahürlere ve Allah'tan gayrısına aşkı bertaraf ederek, kendini bağ ve ilişiklerden arındırarak, engel oluşturan perdeleri kenara çekerek, menzil ve makamları geçip en yüce mertebe ve derecelere ulaşarak halktan Hakk'a doğru yapılmış seferdi. Sâlikin, tek başına ilm-i yakîni elde ederek evliyânın parçası olamayacağına dikkat edilmelidir. Hatta keşf-i şuhûdî makamına ulaşmakla da evliyâdan sayılmaz. Bu keşif ve şuhûdun, şâhidin meşhûdda fâni olması ve kulun Mâbûd'da mahv olmasını sağlaması hariç.[66]

Nihayet velâyetin kemali için hiçbir sonun bulunmadığı yere varır. Evliyânın mertebeleri sonsuzdur. Görüldüğü gibi velâyet dairesine girişin kaidesi, birinci seferin sona ermesi sayılmakta ve Kayserî sahv haline ve ikinci seferin başlamasına hiçbir şekilde değinmemektedir. Anlaşıldığı kadarıyla onun söylediği doğrudur. Çünkü Allah'a yaklaşma ve en son seviyede O'na muhabbet ve aşk besleme anlamında velâyet, sâlikten geriye

65 Bkz: *A.g.e.*, s. 875.
66 Aştiyânî *a.g.e.*, s. 883.

hiçbir şeyin kalmadığı, var olan her şeyin Hak celle şânuhunun fiil, vasıf ve zâtı olduğu sınırdadır. Velev ki, sahva ve ayılmaya ulaşamamış olsun. Bu durumda hangi sebeple onu Allah'ın velîsi kabul etmeyeceğiz? O haldeyken kulun zikri Allah'ın zikri değil midir? Nafilelerin neticesi ve kulun muhabbet izharı Allah'ın muhabbeti olmayacak mıdır? Allah'ın muhabbetinin neticesi, kurb-ı nevâfil hadisinin hükmünce, kulun fâni olması, her türlü engel, mesafe ve perdenin ortadan kalkması değil midir? Bu takdirde, bir kimse velînin, ancak ilâhî isim ve sıfatların tezahürü olabileceğini söylese de velâyet mükemmel ve kesin biçimde hâsıl olmuş demektir.

Sâlik mahv ve fenâ merhalesinde şatahâta maruz kalabileceği ve ilâhî sırları ifşa edebileceğinden henüz güvenilir değildir. Diğer bir ifadeyle sâlikten şatâhat ve bâtıl sözler sâdır olmasının onun sülûkundaki eksiklikten kaynaklandığı mülahazası onunla ilişkilendirilebilir. Nitekim merhum İmam, kıymetli *Misbâhu'l-Hidâye* risalesinde gerçek fâni olmanın, hakiki ve mükemmel mahvın hiçbir zaman şatâhata bulaşmayacağını beyan etmiştir.[67] Bu durumda fâni olmayı velâyetin başlangıcı saymak mümkündür, fenâ ve ayılmadan sonra sahv ve bekâya ihtiyaç yoktur. Tabii ki, ikinci seferin başlaması için ayılma ve sahv kesinlikle gereklidir. Ama ikinci yolculuk tamamlayıcı bir seferdir ve velâyet birinci seferde zaten hâsıl olmuştur.

﴿ و الله يقول الحق و هو يهدى السبيل ﴾

"Allah ise hakkı söyler ve (doğru olan) yola yöneltip iletir."[68]

Fakat dikkat çekici nokta şudur ki, anlaşıldığı kadarıyla merhum İmam, fenâ ve mahvın ikinci yolculukta gerçekleştiğini kabul etmekte, dolayısıyla fenayı velâyet için yeterli görmektedir. Ama fenâ, ona göre ikinci yolculukta hâsıl olmaktadır.[69] Bu nedenle görüşler ve teori üçe çıkmaktadır.

Fakat her halükârda merhum İmam'ın ifadelerinden bir kısmından, velâyetin, birinci seferin son bulmasıyla gerçekleştiği sonucu çıkmaktadır. Ama diğer bir kısım eserlerinde de ikinci yolculuk kriter olarak görünmektedir. Allah hakikatleri en iyi bilendir ve sözü uzatmaya hacet yoktur.

Âriflerin sözlerinden bu kadarıyla yetiniyor ve daha tafsilatlı bilgiyi edinmeyi hakikat taliplilerine bırakıyoruz. Çünkü bizim ardına düştüğümüz şey, yani irfanda kullanıldığı şekliyle velâyetin manası bu kadarıyla elde edilmiş olmaktadır. Bu bölümün neticesini özetleyip diğer bölümlere devam edeceğiz.

---

67 Ruhullah Mûsevî el-Humeynî, *a.g.e.*, s. 88, vemiz 10.
68 Ahzab, 4.
69 *A.g.e.*

İrfandaki velâyet de kul ile Hz. Hak arasında hâsıl olan yakınlık manasındadır. O da muhabbet şartına bağlı, bununla mukayyet ve ona bitişiktir. Bu yakınlıkta insan, sahip olduğu hisse miktarınca sonucun menşei ve ilâhî isim ve sıfatların tecelli mahalli olur.

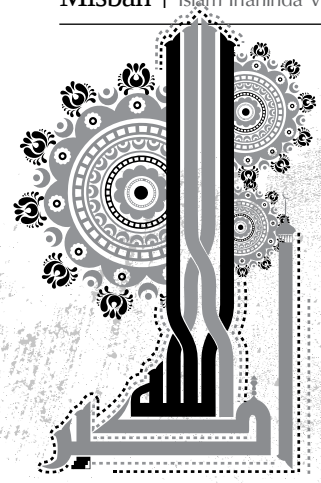
Sonuç

İrfan ashabının görüşlerine göz gezdirildiğinde vardığımız netice şudur ki, irfandaki velâyet de kul ile Hz. Hak arasında hâsıl olan yakınlık manasındadır. O da muhabbet şartına bağlı, bununla mukayyet ve ona bitişiktir. Bu yakınlıkta insan, sahip olduğu hisse miktarınca sonucun menşei ve ilâhî isim ve sıfatların tecelli mahalli olur.

Eğitim, irşad ve feyze vasıta gibi işlerin sorumluluğunu üstlenir. Bu hakikat, yaratılış nizamının yorumunda düşüş yayı, ilâhî isim ve sıfatların tecelli mertebeleri olarak temel bir rol oynar. Muhammediyye'nin hakikati, akl-ı evvel ve feyz-i akdes olarak ifade edilen sâdır-ı evvel; adil hakem, ism-i a'zamın tezahürü, velâyet-i kübrâ ve hilafet-i uzma sahibi, feyiz iletme sorumlusu, her tezahür ve ayn-ı sâbite layık olduğunu verme yetkilisi unvanıyla bilinmektedir.

Hak dinin memuriyeti olan yükseliş yayı, Allah'a dönüş yolu ve Hakk'a doğru sülûk seferinde de Allah'a iman ve sâlih amel anlamında umumi velâyet vardır. Bu da kendi derecelerinde has velâyete ulaşır. İslam irfanı bu velâyeti açıklamayı üstlenmiştir. Bu velâyet, fenâfillâh, Hak'ta mahv ve Hakk'a vuslattan ibaret fiiller, sıfatlar ve zâtta tevhidden hâsıl olur. Bu yolculukla da irfanın kullandığı manada velâyete mahsus alana girer. Dolayısıyla velî, Allah'a yakın kulun ta kendisidir. Bu yakınlık seviyesinde ortada herhangi bir perde kalmaz ve tüm ilâhî isim ve sıfatları gösteren aynaya dönüşür. Eğer Allah dilerse rubûbiyyet yanı bulunan işlerin makamı olur. Lakin mükemmel evliyâ bu işten kaçınmıştır.

Bu nedenle İslam irfanında da velâyet yine yakınlık demektir. Gerçi bu yakınlığın sonsuz mertebeleri vardır ve her bir mertebe, o seviyeye uygun tecelliler, tasarruflar, feyiz iletme ve nur saçmayı gerektirir. Fakat irfanda da velâyet çift taraflı ilişki olarak değerlendirilmiştir. Kul tarafında, fenâ ve mahvı doğrulayacak seviyede tâbi olması lazımdır.

"Allah iman edenlerin velîsidir." âyetinde de Allah'ın velâyeti kulun imanında bir dal sayılmaktadır. Muhyiddîn İbnü'l-Arabî'nin tahliline göre velâyet; sorumluluk, hâkimiyet, asalet ve rehberlikle iç içe yakınlıktan başka bir şey değildir. Fakat başkalarının ifadesine göre de velâyet, insanın Allah'a yakınlığının ta kendisidir.

Allah tarafında ise elinden tutması, ilham, kemale erdirme, yardım iletme, işinin sorumluluğunu üstlenme ve nihayet onu başkalarının işinde sorumlu yapma (dördüncü yolculuğa ulaştıysa). Fakat Muhyiddin İbnü'l-Arabî'de dikkat çekici bir nokta vardır. Buna göre velî, daima sorumlu ve asil tarafa atfedilir.

Kul ve Rab arasındaki velâyet ilişkisinin yorumunda da; "**إِن تَنصُرُواْ اللّهَ يَنصُرْكُمْ**/***Eğer siz Allah'a yardım ederseniz, O da size yardım eder***."[70] âyetinin ve "**من عرف نفسه فقد عرف ربه**/*Kim nefsini bilirse Rabbini bilir*." hadisinin hükmünce, kulun velâyetini de tıpkı Allah'ın velâyeti gibi tanıtmıştır. Der ki, kul da kendi işlerinde asaletten yaralanır. Bu nedenle onun yardımı ve irfanı, Allah'ın yardımı ve aslıdır ve Allah'ın onun dalı olarak tanınmasıdır.

"**اللّهُ وَلِيُّ الَّذِينَ آمَنوا**/***Allah iman edenlerin velîsidir***." âyetinde de Allah'ın velâyeti kulun imanında bir dal sayılmaktadır. Muhyiddîn İbnü'l-Arabî'nin tahliline göre velâyet; sorumluluk, hâkimiyet, asalet ve rehberlikle iç içe yakınlıktan başka bir şey değildir. Fakat başkalarının ifadesine göre de velâyet, insanın Allah'a yakınlığının ta kendisidir. Bir taraftan fâni olma seviyesinde itaat, diğer taraftan kulun yeterliliği ve rıza seviyesinde elden tutma ve onu kemale ulaştırma söz konusudur. Her durumda sonuç şu olmaktadır: İrfanda velâyet de lügat, Kur'an ve hadiste görülen aynı hakikate işaret etmektedir. Ama velâyetin irfana has kullanımı, üç alanda tevhid ve fenâ ile hâsıl olan yakınlığın özel bir mertebesidir.

Bu satırların yazarının görüşü, İbnü'l-Arabî'nin tahlilini savunulabilir olduğu yönündedir. Bizim velâyetimiz Allah'a nispetle "**إِن تَنصُرُواْ اللّهَ**" vasıtasıyladır. Onun velâyeti ise "**يَنصُرْكُمْ**" ve "**وَ يُثَبِّتْ أَقْدَامَكُمْ**"[71] iledir. Kulun Allah'a yardım etmesi de Allah'ın dinine yardımla, O'na teslim olmakla, O'na kullukladır. Allah'ın, kuluna nispetle karşılıklı velâyeti, feyiz iletme ve onu koruyup sağlamlaştırmayla olur.

﴿ و الله الموفق و هو الولى الحميد ﴾

---

70 Muhammed, 7.

71 "**يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا إِن تَنصُرُوا اللَّه يَنصُرْكُمْ وَيُثَبِّتْ أَقْدَامَكُمْ** / *Ey iman edenler! Eğer siz Allah'a yardım ederseniz, O da size yardım eder ve sizin ayaklarınızı sağlamlaştırır*" (Muhammed, 7)

Kaynakça

Kur'an-ı Kerim.

el-Âmilî, Muhammed b. Hasen el-Hürr, *Vesâilu'ş-Şîa*, Neşr-i İhyâi't-Türâsi'l-Arabî, Beyrut, 1391.

Âmulî, Âyetullah Cevâdi, *Şeriat der Âyine-i Ma'rifet*, Merkez-i Neşr-i Ferheng-i Reca, 1373.

Aştiyânî, Seyyid Celâleddin, *Şerh-i Mukaddeme-i Kayserî ber Fusûsü'l-hikem*, Defter-i Tebligât-i İslamî, 1375.

Attâr, Ferîdüddin Nîsâbûrî, *Mantıku't-Tayr*, Çâp-i Spehr-i Tehran, 1369.

Caferî, Allâme Muhammed Tâkî, *Şerh-i Mesnevî Mevlânâ Celâleddin Muhammed Belhî*, Defter-i Neşr-i Ferheng-i İslamî.

ed-Derviş, Muhyiddin, *İ'râbü'l-Kur'ani'l-Kerim*, Neşr-i Kemâlu'l-Mülk, 1425.

Devvânî, Celâleddin, *Risâle-i Tehlîliyye*, Ferişte Feridunî'nin şerhiyle, Sazmân-i İntişârat-i Keyhan, 1373.

el-Ensârî, Abdullah b. Muhammed b. Ali, *Keşfu'l-Esrâr ve İddetu'l-Ebrâr*, Ali Asgar Hikmet'in editörlüğünde, 1344.

Ensârî, Şeyhu'l-A'zam Murtaza, *el-Mekâsib*, Neşr-i Tebriz, Çâp-i Ittılaat, 1375 kameri.

el-Endülüsî, Ebû Ubeyd Abdullah b. Abdulaziz el-Bekrî, *Mu'cemu mâ İsta'ceme*, Neşr-i Âlemu'l-Kütüb, Beyrut, 1403.

Fânî, Kâmurân ve Hürremşâhî, Bahâeddin, *Ferheng-i Mevzûi-yi Kur'an-i Mecid*, Neşr-i el-Hüda, 1369.

Feyz-i Kâşânî, Molla Muhsin, *Tefsîrü's-Sâfî*, Müessesetu'l-A'lâmî, Beyrut.

Hâdî-i Sebzevârî, Hâc Mollâ Hâdî b. Mehdî b. Hâc Mirzâ, *Esrâru'l-Hikem*, Neşr-i İslamîyye, 1362.

seyin b. Hasan, *Şerhu Fusûsü'l-Hikem-i İbnü'l-Arabî*, İntişarat-i Mevlâ, 1366.

el-Humeynî, Ruhullah Mûsevî, *el-Bey'*, Müessese-i Tanzim ve Neşr-i Âsâr-i İmam Humeynî, 1374.

---------, *el-Mekâsibü'l-Muharreme*, Müessese-i Tanzim ve Neşr-i Âsâr-i İmam Humeynî, 1373.

---------, *Misbâhu'l-Hidâye ile'l-Hilâfe ve'l-Velâye*, Müessese-i Tanzim ve Neşr-i Âsâr-i İmam, 1381.

---------, *Tahrîru'l-Vesîle*, Neşr-i Mektebetu'l-İ'timad, 1403.

İbn Sînâ, Şeyhu'r-Reis Ebû Ali Hüseyin b. Abdullah, *eş-Şifâu'l-İlâhîyyat*, Neşr-i Nâsır-i Hüsrev, 1363.

---------, *el-İşârât*, Defter-i Neşr-i Kitab, 1403.

İbn Turke el-İsfahânî, Ali b. Muhammed, *Temhîdu'l-Kavâid*, Neşr-i Encümen-i İslâmî-yi Hikmet ve Felsefe, 1360.

---------, Ali b. Muhammed, *Şerh-i Nazmi'd-Dürr-i Tâiyye-i Kübrâ*, Merkez-i Neşr-i Miras-i Mektub, 1384.

İbnü'l-Arabî, Muhyiddîn b. Ali, *Fütûhâtü'l-Mekkiye*, Dâru'l-Fikr.

---------, *Keşfü'l-Ma'na an Sırr-ı Esmâillâhi'l-Hüsnâ*, Terceme-i Zemâni-yi Kumşeî, Neşr-i Kitabsera-yi İşrak, 1383.

el-Kâtifî, Seyyid Adnan, *el-Velâyeti'l-Tekvîniyye*, Neşr-i Medin, 1424.

Kâşânî, Abdürrezzâk, *Şerh ber Tâiyye-i Kübrâ-yı İbn Fârız (Keşfü'l-Vücuh)*, Tehran, 1319.

el-Kerekî, Ali b. Hüseyin, *Câmiu'l-Makâsıd*, Neşr-i Âlu'l-Beyt, 1408.

el-Kurtubî, Muhammed b. Ahmed, *el-Câmi' li Ahkâmi'l-Kur'an*, Dâru'l-Fikr, 1422.

el-Küleynî, Muhammed b. Yakub, *Usûlü'l-Kâfî*, İntişarât-i İlmiyye-i İslâmîyye.

Lâhîcî, Abdürrezzâk b. Ali, *Şevâriku'l-İlhâm fi şerhi Tecrîdi'l-Kelam*, İntişarât-i Mehdevî, İsfehan.

---------, *Gevher-i Murâd*, Sazmân-i Çap ve İntişarât, 1372.

Molla Sadrâ, Sadrüddin Muhammed b. İbrâhîm b. Yahyâ Kavâmî Şîrâzî, *el-Hikmetü'l-Müte'âliye fi Esfâri'l-Akliyye*, el-Mektebetu'l-Mustafaviyye, 1379.

---------, *Tefsîrü'l-Kur'ani'l-Kerim*, İntişarât-i Bîdar, 1366.

es-Sa'lebî, Ebû İshak Ahmed, *el-Keşf ve'l-Beyân*, Dâru İhyâi't-Türâs, 1422.

Sübhânî, Ca'fer, *Akâidu'ş-Şîati'l-İmâmiyye*, Neşr-i Dâr-i Meş'ar, 1421.

Süyûtî, Celâlüddîn Abdurrahman, *ed-Dürrü'l-Mensûr fi't-Tefsîri'l-Me'sûr*, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1421.

Şebüsterî, Şeyh Mahmud, *Gülşen-i Râz*, Neşr-i Kitabhane-i Tuhuri, 1361.

Şehristânî, Muhammed b. Abdilkerim, *el-Milel ve'n-Nihal*, Neşr-i Dâru's-Sürur, Lübnan, 1368.

eş-Şertûnî, Said b. Abdullah el-Hûrî, *Akrebü'l- Mevârid*, Dâru'l-Usve, 1416.

Şirâzî, Mekarim, Nasır ve bir grup yazar, *Tefsîr-i Numune*, Dâru'l-Kütübi'l-İslamîyye, 1401.

Şirvânî, Dr. Ali, *Mebâni-yi Nazari-yi Tecrübe-i Dinî*, Kum, Bustân-i Kitab, 1381.

Tabâtabâî, Muhammed Hüseyin, *Bidâyetu'l-Hikme*, Neşr-i Câmia-i Müderrisin, 1364.

---------, *el-Mîzan fi Tefsîri'l-Kur'an*, Dâru'l-Kitâbi'l-İslamî, 1390.

---------, *Kitâbu'l-Velâye*, tercüme: Sâdık Hasanzâde, 1383.

---------, *Nihâyetu'l-Hikme*, Neşr-i Câmia-i Müderrisin, 1364.

Tevekkülî, Gulamhüseyin, *Din ve Çeşmendazhâ-yi Nov*, Defter-i Tebligât-i İslamî, 1376.

et-Turayhî, Fahrüddîn b. Muhammed b. Ali en-Necefî, *Mecmau'l-Bahreyn*, Neşr-i Mektebe-i Tasavvufiyye, 1365.

et-Tûsî, Ebû Ca'fer Muhammed b. Hasan, *et-Tibyân*, Mektebu'l-A'lami'l-İslamîyye, 1409.

Yesribî, Seyyid Yahya, *Felsefe-i İrfan*, Bustân-i Kitab, Kum, 1382.

Zemânî, Dr. Kerim, *Şerh ve Tavzih-i Mesnevî-yi Mevlânâ Celâleddin Muhammed Belhî*, Neşr-i Kitabhane-i Milli, 1379.

ez-Zerkeşî, Muhammed b. Abdullah, *el-Burhân fi Ulûmi'l-Kur'ân*, Dâru'l-Ma'rife, 1391.